

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Bohumír Židek

Komentovaný překlad:

Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit

Annotated translation:

Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Monice Žárské za trpělivost a cenné rady. Dále děkuji doc. Daliboru Antalíkovi za podnětné připomínky, které mi poskytl v rámci odborných konzultací.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

9. 1. 2015

Anotace:

Předmětem této práce je překlad pěti kapitol knihy „Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit“ od Jakoba Amstadta a jeho následný komentář. Práce sestává ze tří základních částí. První část je vlastní text překladu, druhou část tvoří komentář k překladu a třetí částí je přiložený výchozí text.

První částí komentáře je překladatelská analýza výchozího textu. Komentář dále popisuje problémy, které se v průběhu překladu vyskytly, a zdůvodňuje použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které byly v překladu provedeny na úrovni lexika, syntaxe a v rovině stylistické v závislosti na funkci textu v české komunikační situaci.

Klíčová slova

Překlad, překladatelský problém, překladatelský posun, překladatelská metoda, překladatelská analýza, náboženství, jihogermánská oblast.

Abstract

The aim of this paper is to translate five chapters of a book “Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit” by Jakob Amstadt and to comment it. The paper consists of three main sections. The first section is the translation itself, the second one consists of comment and the third section is the original text.

The first part of the comment contents a translation analysis of the original text. The comment also describes concrete translation problems and justifies applied translation methods and necessary shifts on the lexical, syntax and stylistics level in connection of the text's function in a Czech communicative situation.

Key words

Translation, translation problem, translation shift, translation method, translation analysis, religion, South-Germanic area

Obsah

Anotace:	4
Klíčová slova	5
Abstract	6
Key words	7
Obsah	8
Úvod	9
Překlad	10
IV. Chov zvířat a náboženský kult v germánské agrární společnosti	10
V. Obětní zvířata starých Germánů	11
IX. Germánské pohanství a jeho manifestace v názvech odvozených od brodů v Anglii	13
X. Místní a pomístní názvy v Dánsku ve vztahu ke germánskému náboženství	18
XI. Jména odvozená od brodů v Nizozemsku a jejich vztah ke germánskému náboženství	22
Komentář	26
Překladatelská analýza	26
Vnětextové faktory	26
Vnitrotextové faktory	28
Poznámky k překladatelskému postupu	30
Výběr textu překladu	30
Poznámky pod čarou	31
Použité překladatelské postupy	31
Typologie překladatelských problémů	33
Rovina morfologická a syntaktická	33
Lexikální rovina	37
Typologie překladatelských posunů	43
Konstitutivní posun	43
Individuální posun	43
Tematický posun	44
Závěr	45
Bibliografie	46
Primární literatura [výchozí text]	46
Sekundární literatura	46
Slovníky	46
Příloha: Výchozí text	47

Úvod

Jako výchozí text pro bakalářský překlad jsem si zvolil knihu Jacoba Amstadta „Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit“. Vzhledem k jejímu rozsahu jsem k překladu z celého díla vybral jen následujících pět kapitol:

- IV. Tierhaltung und religiöser Kult in der germanischen Agrargesellschaft
- V. Opfertiere der Germanen
- IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtnamen Englands
- X. Orts- und Flurnamen Dänemarks in Ihrer Beziehung zur germanischen Religion
- XI. Furtnamen in den Niederlanden und ihr Bezug zur germanischen Religion

Vynechány byly kapitoly o místních a pomístních jménech jako historických pramenech, o slově „Furt“/„brod“ jako místním nebo pomístním jméně, o dosavadních interpretacích analyzovaných názvů, o germánských božstvech a jejich stopách v místních a pomístních jménech ve Frankách, o christianizaci jihogermánské oblasti, o sublimaci germánského náboženství křesťanstvím a rovněž závěrečné shrnutí.

Druhá část práce je věnována komentáři. Ten obsahuje překladatelskou analýzu textu na základě metody německé badatelky Christiane Nordové, osvětlení postupu u nejvýznamnějších problémů, popis konkrétní aplikace překladatelských metod, typologii překladatelských problémů v gramatické a lexikologické rovině, příklady jejich konkrétních řešení a typologii překladatelských posunů podle Antona Popoviče.

Překlad

IV. Chov zvířat a náboženský kult v germánské agrární společnosti

Germánská zemědělská kultura byla závislá na plodnosti domácích zvířat, prospívání obilnin od zasetí po sklizeň a náhodných změnách počasí v průběhu pravidelně se opakujícího vegetačního cyklu. Chov zvířat, setba a sklizeň, déšť a sluneční svit byly zásadními prvky, na nichž po tisíciletí závisela existence člověka. K tomuto koloběhu života určovanému zemědělstvím se vztahují všechny viditelné formy kultu tradovaného v germánské mytologii. Ten byl od počátku christianizace na jedné straně vytlačován křesťanským kultem svatých, na druhé straně se udržel v povědomí lidu díky pověrám a lidovým tradicím. Profánní myšlení, které je dnešním lidem vlastní a jednoznačně odděluje chov zvířat a pěstování obilí od náboženského kultu, by bylo pro germánské rolníky naprosto nepředstavitelné – celé jejich myšlení a cítění bylo totiž zcela prodchnuto přírodně magickými představami. Tacitus v Germánii přináší svědectví, podle nějž byli ve svatých hájích přechováváni koně zasvěcení jednomu z bohů, kteří nesměli být využíváni k jakékoliv práci, ale sloužili jako orákulní zvířata:

„Je u nich totiž známý i zvyk zjišťovat budoucnost z hlasu a letu ptáků, avšak zvláštností tohoto národa je zkoumat předpovědi a varování, která poskytují koně. V oněch hájích a hvozdech, o kterých jsem už mluvil, jsou chováni na veřejné útraty bílí koně, neposkvrnění žádnou prací ve službách člověka. Ty zapřahají do posvátného vozu, kněz a král nebo náčelník obce jdou vedle nich a pozorují, jak řehtají a odrkují. Takovému předpovídání věří více než čemu jinému a to nejen prostí lidé, ale i urození a kněží. Ti totiž považují sami sebe jen za sluhy bohů, kdežto koně za jejich důvěrníky.“¹

Jakmile bylo bohu příslušné zvíře zasvěceno, bylo považováno za svaté a zaručovalo svému majiteli řádné prospívání. V této funkci především zajišťovalo ochranu před veškerým *neřádem*, takže všude, kde bylo takové ochraňující nebo odstrašující moci zapotřebí, použila se určitá část těla jako apotropaické znamení. K ochraně domu a dvora všechny germánské národy používaly koňskou hlavu připevněnou na štítu budovy, ale i hlavy jiných zvířat, např. skotu. Taková znamení – ve formě části těla zvířete obětovaného příslušnému božstvu – bránící všemožnému neřádu, se vyskytovala nejen v bezprostřední oblasti lidského života, tzn. v prostoru dvora, který byl ohraničen jako soukromý mírový okrsek, ale i na lesní a polní půdě. Tato znamení měla především chránit hranice území, jež vyznačovala, před újmou všeho

¹ TACITUS 1976: 340.

druhu, která mu hrozila zvenčí. Z tohoto důvodu se na těchto místech vztyčovaly tzv. tyče závisti, tedy hlavy posvěceného obětního zvířete na kůlech. Jeho hrozivá tlama měla odstrašit jak škodlivé demony, tak lidské nepřátele.

Zvláštní úcta pak náležela vodě jakožto symbolu všeho života. Obzvláště místo, kde voda vytryskovala ze země, bylo považováno za hodné úcty: Prameny se chápaly jako posvátná místa a jméno zvířete, jehož hlava se umístila na strom nebo tyč v jeho blízkosti, je chránilo před vším neřádem. Takto se jméno zvířete přeneslo na pramenící potok a jeho pokračující tok. Trojnásobný výskyt názvu toku *Ebrach* (odvozeno od německého slova „Eber“, tedy „kanec“) u tří vzájemně sousedících toků v severním Steigerwaldu není dán náhodným výskytem divočáků na těchto třech tocích, ale poukazuje na další faktory vzniku jmen. První známku této skutečnosti lze vidět např. v tom, že u takových jmen vodstev nebo vrcholů odvozených od nějakého divokého zvířete se jedná téměř výlučně o označení samců. Patří sem zejména divočák, býk, zubr, hřebec a jelen. Tato nejstarší vrstva názvů vodstev, které se odvozují ze zvířecích jmen, je však překryta mnoha pomístními a krajovými jmény, jejichž původ leží v lesnictví a pastevectví ve středověku vyhrazenému rolnické vrstvě, případně v lovu a chovu zvířat vyhrazenému vrstvě aristokratické.

V. Obětní zvířata starých Germánů

Kůň

Bílý saský oř v zemském znaku Dolního Saska je stejně jako býk v erbu Meklenburska připomínkou někdejších obětních zvířat starých pohanů. O oblibě koně jako obětního zvíře, přetrvávající v Sasku ještě dlouho po přijetí křesťanství, svědčí zákaz požívání koňského masa v „*Indiculus superstitionum*“, církevním zákoně proti lidovým pověrám. Za nejušlechtlejší a nejčistší mezi germánskými koňskými oběťmi bylo považováno hříbě, především hříbě bělouše, jak se lze dočíst už u Jacoba Grimma.

Prase

Kromě obětování chovného kance na znamení pokání patřila k upřednostňovaným obětním zvířatům selata, jak ukazuje etymologie německého slova „*Frischling*“ označujícího mlád'ata černé zvěře. U obrácených Alamanů bylo totiž ve formě „*friscing*“ synonymem pro oběť a do latiny se překládalo jako „*hostia*“. Kult kanců zanechal v jazykové oblasti i jiné stopy: Latinská označení „*porcellus*“ – prasátko a „*Agnus*“ – beránek se v raném novověku zpočátku používala jako synonyma pro slovo „oběť“. V bavorských a alemanských spisech se však obě

latinská slova vyjadřovala uvedeným výrazem „friscing“. „Frischling“, velmi mladý vepř, byl tedy předurčen stát se obětním zvířetem. Souvislost mezi obětním vepřem a obětním beránkem se dochovala v místní pověsti ve Schweinfurtu („svinibrodu“): Původně se město prý mělo jmenovat *Lammfurt* („beránčí brod“), ale kameník, který měl toto erbovní zvíře vytesat na čelo radnice, otesal kámen tak neobratně, že vypadá jako vyobrazení prasete. Básník Friedrich Rückert si toto – podle jeho názoru i podle názoru obyvatel města – nevyvedené zvíře prohlížel ještě roku 1829, aby je pak vylíčil ve svých verších.

Beran

Analogický vývoj jako označení mladého vepře „Frischling“ prodělalo i označení ovce „Schaf“, které si v severských jazycích ve formě „sauths“ zachovalo zoologický význam, zatímco v gótsčině je identické s označením oběti. K upřednostňovaným obětním zvířatům patřili vodící nebo chovní skopci.

Skot

Podobně jako u ostatních obětních zvířat se k oběti vybíraly především mladé kusy, tedy telata, a chovní samci býků, pro něž má němčina následující označení: „Bulle“, „Stier“, „(Fasel-')Ochs“.

Kozel

Papež Řehoř I. explicitně popsal, jak Langobardi v severní Itálii obětují kozly (německé označení „Ziegenbock“) a následně uctívají jejich hlavy.

Jelen

Kromě domácích zvířat bylo vhodné obětovat i jejich volně žijící příbuzné – divočáky, divoké koně a zubry. Mimořádné postavení mezi lovnou zvěří měl pak jelen (německé označení „Hirsch“), neboť se zdá, že byl pro obětování upřednostňován podobným způsobem jako bílý kůň. Božstvu zasvěcené exempláře se rovněž chovaly ve vlastní oboře, na kterou pravděpodobně odkazují místní názvy *Hirschaid* („jelení obora“) a *Wiesentheid* („zubří obora“). Na tyto jelení oběti poukázal Jacob Grimm: „Jako další symbol slunce už známe jelena; ten byl však obětován v období slavností zimního slunovratu. – Jistě se však obětoval i při slavnosti letního slunovratu, jak patrně z tzv. *bachanalia cervi*, každoročního pojídání jelena na Frankfurtské radě.“

Archaický původ německých slov „Geziefer“ a „Ungeziefer“

Pro skupinu zvířat vhodných k obětování existoval ve starohornoněmčině souhrnný výraz *zebar*, v anglosaštině *tifer*. Novohornoněmecké slovo „Geziefer“ (někdy „drůbež“) pokrývá všechna užitečná domácí zvířata na statku a jako protiklad k němu existuje slovo „Ungeziefer“ (někdy „havěť“), které zahrnuje zvířata člověku neúčinná nebo škodlivá. Původně však tato dvě slova rozlišovala zvířata na vhodná a nevhodná k obětování. Takže dnešní německé slovo pro havěť – „Ungeziefer“ – v předkřesťanském, tedy pohanském období znamenalo „zvíře nevhodné k oběti“.

Obětní slavnost

Z desátého století se dochovala zpráva o pohanské obětní slavnosti ve Šlesvicku: „Slaví svátek, při němž se všichni sejdou, aby uctili boha a pojedli a popili. Ten, kdo porazí obětní zvíře, ať už skot či skopce či kozla či prase, vztyčí u brány usedlosti kůly, na něž zvíře narazí, aby všichni věděli, že je obětuje svému bohu.“ Ve skutečnosti nešlo o celé zvíře, ale pouze o části vyhrazené bohu, jako hlava, pazoury, kůže nebo srst. Maso se bez výjimky uvařilo. Zápalnou obět, která byla naprosto běžná v Orientu, případně u starých Řeků a Římanů, Germáni v žádném období neznali, neboť si v uzavřené severní Evropě mohli po staletí držet status ryze indoevropského náboženství bez vlivu předoasijských ritů. Teprve období stěhování národů tuto izolaci v náboženském a kulturním směru ukončilo. Tehdy se totiž první východoevropské národy jako Gótové a Vandalové obrátili na ariánskou formu křesťanství. Obětní hostina spojila spolustolovníky s příslušným božstvem, jemuž bylo obětováno. Bohu samotnému stolovníci přenechali srdce, játra a plíce, které pak kněží využili k věštění. Do dnešních dnů se v německé řeznické hantýrce zachoval relikv těchto zvyklostí – výraz „das Gebütt“ – „to, co je přikázáno bohu“. V obětních kotlích se zachycovala krev, jíž lidé nejen kropili sebe a vyobrazení bohů, ale i natírali stěny uvnitř a vně dřevěných posvátných stavení, jež tak v průběhu času získaly typicky narudlou barvu.

IX. Germánské pohanství a jeho manifestace v názvech odvozených od brodů v Anglii

Místní a pomístní názvy s kořenem „-ford“ (německý „-furt“, tedy „brod“), jsou ve Velké Británii rozšířeny nebývale hojně. Sdružení English Place-Name Society ve svých publikacích nashromáždilo a etymologicky analyzovalo asi 1300 jmen odvozených od brodů. Pro téma této studie jsou relevantní především ta z nich, která jsou na první pohled jazykově a obsahově

totožná s těmi na středním Mohanu. Pro zainteresovaného badatele v oblasti jmen jde přinejmenším o překvapivý paradox, který se však při přesnější znalosti historických a mytologických souvislostí stane logickým fenoménem podivuhodných rozměrů. Spočívá ve skutečnosti, že německé místní názvy *Ochsenfurt* („dobyččí brod“), *Schweinfurt* („svinibrod“) a *Haßberg* („koňská hora“) mají své jazykově a etymologicky naprosto totožné analogie na horní Temži: *Oxford*, *Swinford* a *White Horse Hill*. Jméno slavného anglického univerzitního města se v mnoha písemných záznamech ze středověku opakovaně dochovalo v podobě „Oxenaforda“ nebo „Oxenford“.

V místopisné vědě Velké Británie se neustále objevují vysvětlení, která jsou častá i v německých publikacích, podle nichž jména odvozená od brodů odrážejí skutečnost, že v onom místě zvířata, jejichž název se objevuje ve složeném názvu, daný tok přecházela, neboť stav hladiny odpovídal jejich výšce. Takové laikovi srozumitelné vysvětlení, které si vystačí bez bližších historických nebo etymologických souvislostí, je z hlediska požadavků vědecké metody nedostačující. Takové populární interpretace však začnou být problematickými teprve ve chvíli, kdy se toto údajně spolehlivé schéma ukáže jako neaplikovatelné na daný případ. Takovým příkladem je jméno *Gosford* (německý ekvivalent „Gänsefurt“, tedy „husí brod“), neboť ani domácí, ani divoké husy nepotřebují brod, aby dokázaly vodní tok překonat. Z tohoto důvodu se u poměrně početných anglických „husích brodů“ tento mezi autory jinak běžný princip interpretace obměňuje: „*gôs*, old English *goose*, is specially frequent in numerous Gosfords and Gosforths, meaning ‘fords haunted by geese’, a common country sight, not ‘fords used by geese’.” Na rozdíl od dalších jmen odvozených od brodů, kterým je připisován význam místa přechodu daného zvířete, je tedy *Gosford* – *Gänsefurt* interpretován jako „husami hustě osídlený brod“. Etymologická mylnost uvedeného výkladu však spočívá v tom, že aspekt frekventovaného výskytu – v daném místě jako náhrada za jednoznačně nevhodný aspekt jeho přechodu – se na tvorbě tohoto jména rovněž očividně nepodílí. Jak lze ověřit na příkladech *Ochsenfurtu* a *Schweinfurtu* nad Mohanem, onomatogeneticky jako rozhodující faktor působila funkce těchto brodů jakožto kultovních míst germánských božstev plodnosti, jejichž obětní nebo emblémová zvířata se jako určovací slova dostala do místních názvů.

Tato paralelnost jmen kultického původu se logicky opakuje i jihovýchodně od Oxfordu v případě vrchu *White Horse Hill*, jehož jméno jazykově i mytologicky přesně odpovídá německému *Haßbergu* („koňská hora“), který leží severně od *Schweinfurtu* a *Haßfurtu*. Nicméně místo synonyma *Hason*, obvyklého v germánském a staroněmeckém jazykovém úzu, zde bílošedé hříbě označuje určující spojení „bílý kůň“ – „White Horse“. Tomu odpovídá

rozměrné vyobrazení koně vytesané v bílém vápenci na plošině výrazného horského hřbetu. Dodneška se na tomto místě vytrhává drn, aby obraz nezarůstal. Vědci vznik tohoto neobyčejného portrétu připisují Keltům a datují ho k roku 100 př. K. Bližší zkoumání obyčejů spojených s tímto dílem a zjištění jeho skutečného stáří by osvětlilo, jak dalece zde docházelo k mísení keltské mytologie s germánskou, a odhalilo další poučné detaily. V tomto okamžiku lze jen říct, že ve vztahu dvou uvedených jmen vyvstává nápadná paralela přesto, že tato místa leží ve vzájemně velmi vzdálených oblastech: Jedno na středním Mohanu, druhé na horní Temži. Antropologický, jazykový a náboženský základ společný oběma regionům spočívá v původu obyvatel ve skupině západních Germánů, jejichž původní vlast se rozkládala mezi Dánskem na severu a hranicí Římské říše na jihu, mezi Rýnem na západě a pobřežím Baltského moře na východě.

Anglická místopisná literatura doposud nezachytila vztah ke germánským kultovním a obětním místům, který je v uvedených jménech přímo zahrnut. Doklady, které k tomu přímo vybízejí, byly doposud přecházeny poměrně vágními pokusy o výklad: „Tzv. Saxon Horses nebo White Horses u Uffingtonu (Berkshire), v Sussexu, Dorsetu, v Buckinghamshire, Warwickshire, Wiltshire a Yorkshire – obrovská vyobrazení zvířat, vyhotovená na křídovém povrchu zastříhováním porostu – podle stylu nejstarších z nich lze usuzovat, že pochází z doby britské.“ Toto tvrzení, v rámci vědeckého bádání ve Velké Británii uznávané jako obecně platné, se při bližším zkoumání ukazuje jako naprosto neudržitelné – White Horses jsou totiž typičtí pro oblasti obývané v pátém století Angly a Sasy a v keltských oblastech se nevyskytují. Pro další argument proti britskému původu těchto rozměrných vyobrazení se musíme přesunout do původní vlasti Sasů, kteří se do Británie přistěhovali v 5. století: Znak Vestfálska a Dolního Saska zobrazují v Německu všeobecně známého saského oře. Tento bělouš se v germánské mytologii vztahuje pouze a jedině ke kultu obou koňských božstev Wodana a Frô – Frikka, u severních Germánů známých jako Odin a Freyr – Frö.

Mezi názvem *White Horse Hill* na jih od horní Temže a identickým jménem *Haßberg* v Mohanských Frankách vyvstává ještě další paralela v podobě starobylé dálnice vedoucí okolo obou návrší, jež by v obou případech zřejmě mohla být nikoliv germánského, nýbrž keltského původu: Kolem White Horse Hillu vede Ridge Way, která odpovídá právě takové dálnici vedoucí kolem Haßbergu – Rennweg. Obě dopravní komunikace shodně vedou často úplně mimo lidská sídla a terénem probíhají poměrně přímočaře. Rennweg byla dálková dopravní komunikace spojující Bamberg a Fuldu, ve středověku dvě centra církevní a politické moci. Její anglická obdoba Ridge Way je vědci považována za keltskou nebo římskou dálnici. I Rennweg

by podle určitých náznaků mohla být založena již Kelty, neboť vede přes tzv. švédské šance ležící na východ od Haßbergu, které však nemají nic společného se Švédy bojujícími ve třicetileté válce, neboť se jedná o výškové opevnění založené Kelty několik století př. K. Přebírání prehistorických cest a kultovních míst je v Anglii u pohanského náboženství Anglů a Sasů prokázáno hned v několika případech.

Nápadná paralela mezi jmény odvozenými od brodů na středním Mohanu s těmi na horní Temži je poměrně spolehlivou indicií pro fakt, že původ obou skupin jmen leží v předkřesťanském období, tedy v období končícího pohanství. Již v roce 1941 Frank Stenton výslovně upozornil, že v oblasti kolem Oxfordu většina místních jmen vykazuje stopy někdejšího pohanství: „... a known site of heathen worship. – The Chin gaps in the distribution of these sites occur in the south-west of Oxfordshire and the north of Berkshire.“ Nicméně anglický výzkum byl, resp. je zcela fixován na stopy germánských bohů Wodana a Donara prokazatelné v mnoha místních a pomístních názvech, takže jména odvozená od brodů se vztahem k pohanskému kultu zcela unikla pozornosti tamních vědců. Uvedená koncentrace jmen, jež poukazují na někdejší pohanský kult, je v okolí Oxfordu nebývalá a nápadná. Mezi Swinfordem a Oxfordem leží totiž *Farmoor*, kde určující slovo *Far-* označuje býka (německý ekvivalent by tím pádem byl „Stiermoor“, tedy „býčí močál“). Že se zde nejednalo o oblast pastvy volů nebo plemenných býků, je patrné již ze slova základového, neboť bažiny jsou s pasením dobytka neslučitelné, protože hrozí utonutí zvířat. Právě močály byly vedle pramenů a brodů oblíbenými obětišti germánského pohanství, jak dostatečně ukazují početné, archeologicky probádané obětní močály ve Šlesvicku, Jutsku a Durynsku.

Tento původ jmen Oxford a Swinford v pohanském kultu doplňuje třetí jméno odvozené od brodu – Gosford leží na Temži jen asi tři kilometry severně od Oxfordu. Wolfgang Golther již před celým stoletím poukázal na skutečnost, že i husy byly v pohanské tradici významnými obětními zvířaty, což lze rozeznat i v dodnes známé tradici svatomartinské husy, křesťanské sublimaci pohanského rituálu. V *Oxfordu* (německý ekvivalent „Ochsenfurt“, tedy „dobyččí brod“), drželi ještě v 19. století svérázný zvyk, který upomíná na souvislost s kultem boha Frô: „Vrchní služebník vstoupil do síně s určitou slavnostností, z každé strany doprovázen dalším služebníkem s voskovou svící, nesl stříbrný podnos s mohutnou vepřovou hlavou zdobenou rozmarýnem a s citronem v tlamě, která pak byla s velkou obřadností posazena do čela tabule.“ Tento obřad doprovázeli studenti jedním z typických anglických popěveků – tzv. „old carol“. Taková „boar’s head carol“ – koleda kančí hlavy – není ničím jiným než jednou z „toast and

feasting songs“, tzn. přípitkových a slavnostních písní běžných v Anglii, jež z velké části odkazují k pohanským kultickým obyčejům.

Dochovaly se ale i písemné doklady, z nichž vyplývá, že nejen prameny, nýbrž i brody sloužily ke kultickým účelům. V písemnostech devátého a desátého století je posvátnost vodstev mnohokrát uvedena přímo v pomístních názvech: „To halgan forde“ – „ke svatému brodu“ píše se v jednom spise z roku 1085. Jakýsi „Halgeforde“ (německý ekvivalent „Heiligfurt“, tedy „svatý brod“) – se objevuje v dokumentu z roku 970. Anglosasové navzdory oficiálnímu přijetí křesťanství na mnoha místech ve svých obyčejích stále zachovávali mnoho pohanských zvyklostí, takže v 11. století král Knut Veliký musel vydat zákaz uctívání tekoucí vody, která měla podle lidové víry magickou moc uzdravovat nemoci.

Schweinshaupten v Anglii

Nejen Ochsenfurt a Schweinfurt mají své doslovné i obsahové protějšky v identických místních názvech na Temži, ale i jméno *Schweinshaupten* („prasečí hlavy“) se v Anglii vyskytuje ve formě *Swineshead*, dokonce ve více exemplářích. *Swineshead* – po jednom v Lincolnshire a Bedfordshire – v Domesday Book dochován jako „Svinesheved“, ze starosaského *swînes hêafôd* staženého na „swines head“, odpovídá naprosto přesně německému slovu a pojmu pro vepřovou hlavu – „Schweinshaupt“. Vysvětlení tohoto vysoce zajímavého pohanského kultického jména je však typickým příkladem rozpačitého řešení, jaká příležitostně najdeme i u jinak velmi solidně pracujících anglických místopisných badatelů: „Perhaps a fancifull name of some natural object. – Zřejmě posměšné jméno nějakého přírodního objektu.“ Henry Bradley již roku 1910 pohansko-kultický původ takových místních a pomístních názvů jako Gateshead – Geißhaupt, Farcet – Stierhaupt, Shepshed – Schafshaupt, Swineshead – Schweinshaupt, Hartshead – Hirschhaupt a Manshead – Mannshaupt odvozoval z germánských právních zvyklostí:

„Domnívám se, že tato jména poukazují na zvyk narážení hlavy nějakého zvířete nebo jeho reprezentace na kůl, aby se tak označilo místo veřejného shromáždění pod širým nebem. Vysvětlením této podivné skutečnosti je, že bylo zvykem nazývat osadu podle místa, které s největší pravděpodobností leželo ve středu slatiny, kde se muži z osady shromažďovali k poradě.“

Taková dějiště germánských thingů byla vždy zároveň veřejnými kultovními místy, neboť právní společenství bylo vždy zároveň i společenstvím kultickým, jak bylo uvedeno výše. Na neoddělitelnou souvislost s kultem upozorňoval již před několika desetiletími Bruce

Dickins, který výslovně zdůraznil jeho souvislost s místními názvy utvořenými základovým slovem „-haupten“ – „that the place they indicate was once the site of bloody sacrifice, in which the *hêafod*, human or animal, was offered to a heathen deity.“ Místo, které označují, bylo kdysi dějištěm krvavé oběti, kde byla pohanskému božstvu nabídnuta hlava člověka či zvířete. Kronikář Beda v 10. století tvrdil, že pohanští Anglosasové uctívali kozlí hlavu – *caput caprae*. Rovněž u Adama Brémského v jeho popisu svátku, který Švédové slavili každých devět let v Uppsale, najdeme odkaz na spojitost kultu se zvířecími hlavami: „Od samců každého druhu obětují devět hlav, jejichž krev má bohy utišit.“ Jako oběti Adam konkrétně uvádí tyto bytosti: člověk, kuň a pes. Tyto tři zmiňuje i biskup Thietmar Merseburský, doplňuje však, že mezi ně patří ještě kohouti.

V souvislosti se jménem *Manshead* (německý ekvivalent „Mannshaupten“, tedy „mužské hlavy“) je poučné, že Tacitus v kronice popisuje, jak vojevůdce Germanicus roku 15 n. l. nechal prohledat dějiště bitvy v Teutoburském lese, kde římsí vojáci zcela vyděšení našli lidské hlavy přibité na stromech. Bezpochyby šlo o hlavy zajatých Římanů, které vítězní Germáni obětovali svému bohu války Wodanovi. Zatímco v Anglii lze najít několik desítek exemplářů těchto jmen, v Německu je takových dokladů jen několik: *Schweinshaupten* („prasečí hlavy“) v Haßbergen, *Hundshaupten* („psí hlavy“) ve Franském Švýcarsku, *Mannshaupten* („mužské hlavy“) Schorndorfu, *Roßhaupten* („koňské hlavy“) v Allgäu, *Thierhaupten* („zvířecí hlavy“) ve Švábsku a *Eselhaupten* („oslí hlavy“) v dolním Bavorsku. Za potvrzený výsledek těchto souvislostí je třeba považovat, že kromě uvedených míst se jmény odvozenými od broďů, které mají své obdoby na Mohanu (Haßfurt, Schweinfurt, Hirschfurt a Ochsenfurt), má v Anglii svoji jazykově a obsahově totožnou obdobu i další jméno: *Schweinshaupten* na řece Baunach je název v každém ohledu identický s anglickým *Swinesheadem*. Vůči společnému původu těchto jmen v pohanském kultu západogermánských kmenů na základě ukázaných shod lze sotva vznést jakoukoliv důvodnou pochybnost.

X. Místní a pomístní názvy v Dánsku ve vztahu ke germánskému náboženství

V průběhu stěhování národů a v raném středověku odešla z Jutského poloostrova a dánských ostrovů část tamního obyvatelstva. Některé z těchto skupin směřovaly na sever, neboť skutečnost, že se Freyr – Frikko stal švédským národním bohem, je třeba připsat především etnickým žvlům z oblastí někdejšího kultu božstva Nerthus. Tomuto pohybu severním směrem

odpovídala podobná tažení na západ, v jejichž průběhu se dánští, ale i jiní skandinávští osadníci usadili v pobřežních oblastech britských ostrovů. V pátém století migrovaly do Británie etnické skupiny Anglů a Sasů, které daly této zemi jméno a jejichž pravlast v horním Německu náležela do jihogermánské náboženské oblasti. V období velkodurynské říše dospěly některé skupiny, obecně známé jako Anglové a Varnové, na jihu až ke střednímu Mohanu, kde se zastavily. Dosud uvedená vysoce nápadná paralelnost a identičnost spojující místní názvy kultického původu na Mohanu, na Altmühl, v oblasti severně od Bodamského jezera a na Temži v Anglii se vztahuje i na Jutský poloostrov.

1. Hoved – Haupt („hlava“)

Početná skupina místních nebo územních názvů spojených skrze základové slovo „-hoved“ (německý ekvivalent „-haupt“, tedy „hlava“) má jako určovací slovo jména zvířat, často v genitivu:

- Bolhoved – Bullhaupt, Bullenhaupt („býčí hlava“)
- Folehoved – Fohlenhaupt („hříběcí hlava“)
- Hanehoved – Hahnenkopf („kohoutí hlava“)
- Hanehoved – Hennenkopf („slepičí hlava“)
- Honsehoved – Hühnenkopf („kohoutí hlava“)
- Hosrehover – Roßkopf, Roßhaupt („koňská hlava“)
- Hundehoved – Hundekopf, Hundshaupt („psí hlava“)
- Kathoved – Katzenkopf („kočičí hlava“)
- Kohoved – Kuhkopf, Kuhhaupt („kraví hlava“)
- Lamhoved – Lammhaupt, Lammkopf („beránčí hlava“)
- Svinehoved – Schweinehaupt („sviní hlava“)
- Fuglehoved – Vogelkopf („ptačí hlava“)
- Harehoved – Hasenkopf („zaječí hlava“)
- Rottehoved – Rattenkopf („krysí hlava“)
- Ulvehoved – Wolfskopf, Wolfshaupt („vlčí hlava“)

Zatímco prvních dvanáct jmen reprezentuje u Germánů běžná domácí zvířata, poslední čtyři označují zvířata žijící ve volné přírodě, která v zásadě nepatřila ke „Geziefer“, starohornoněmecky *zebar*, tedy k obětním zvířatům. Velmi pravděpodobně byli zajíc, krysa, vlk a většina ptáků řazeni do negativní kultické dimenze škodlivé moci, jak se dochovala v tzv.

nízké mytologii. Způsobem odpovídajícím uvedeným jménům v Dánsku se tato zvířata objevují poměrně často i v podobě prvního členu složeného názvu v Norsku a Švédsku. I zde jde převážně o územní a pomístní jména, z nichž se později vyvinuly jednotlivé názvy osídlení.

2. Vad – Furt („brod“)

Asi 750 místních a pomístních názvů, které jsou rozšířeny po celém povodí velkých i malých vodních toků v Jutsku a na dánských ostrovech, obsahuje základové slovo „-vad“ (německý ekvivalent „-furt“, tedy „brod“). S těmito jmény se základovým slovem „-vad“ se zpravidla první člen složeného slova váže k povaze, situaci, přírodním podmínkám, rostlinám, zvířatům nebo dopravě. Skupina složená ze jmen zvířat však tvoří mizivě malou skupinu, jak ukazuje následující přehled:

- Faarevad – Schaffurt („ovčí brod“)
- Gaasvad – Gansfurt („husí brod“)
- Gassevad – Gänsefurt („husí brod“)
- Harevad – Hasefurt („zaječí brod“)
- Hjortsvad – Hirschfurt („jelení brod“)
- Hjertvad Dam – Hirschfurt Damm („hirschfurtská přehrada“)
- Horsvad – Roßfurt („koňský brod“)
- Hundevad – Hundefurt („psí brod“)
- Oksevad – Ochsenfurt („dobyččí brod“)
- Svinvad, Svinevad – Schweinfurt („svinibrod“)
- Geddevad, Gedvadled – Geißenfurt, Ziegenfurt („kozí brod“)

Hirschfurt, Ochsenfurt a Schweinfurt se nápadným způsobem objevují třikrát, zatímco pro Gansfurt, Roßfurt a Ziegenfurt se dochovaly jen dva exempláře. Hundefurt a Schaffurt se vyskytují pouze po jednom případě. Nezvyklé je označení *Harevad* (německý ekvivalent „Hasenfurt“, tedy „zaječí brod“), neboť ani v německé, ani anglosaské jazykové oblasti se takové jméno nevyskytuje. Může se jednat o sekundární formu z vrcholného středověku, kterou křesťanské náboženství tolerovalo. Zajíc tak byl substitucí za dřívější kultická zvířata.

3. Oksenvad, Svinvad, Hjortvad a Hasebjerg – Ochsenfurt, Schweinfurt, Hirschfurt, Haßberg v Dánsku

Pohanský kult tvořící základ jmen Ochsenfurt, Schweinfurt, Hirschfurt a Haßberg na středním Mohanu se otiskl v analogických místních a pomístních názvech v dalších regionech s někdejší západogermánským obyvatelstvem. Jak bylo uvedeno, německým jménům odvozeným od brodů na Mohanu a jménu Haßberg odpovídají naprosto přesně jejich paralely Oxford, Swinford a White Horse Hill na horní Temži v Anglii. Stejné faktory tvorby názvů působily i v jižním Dánsku, vlasti anglovarnských kmenů, jejichž část pak postupovala dále až ke střednímu Mohanu, kde se usadila, zatímco jiné skupiny osadníků ve stejnou dobu putovaly přes Baltské moře dále na západ, aby se zmocnily nové vlasti v jižní Británii.

Mezi přibližně 750 jmény odvozenými od brodů v Dánsku očividně jen několik z nich tvoří určovací slova „Oksen-“, „Svin-“ a „Hjort-“. Německým, anglosaským a dánským jménům s těmito třemi určovacími slovy je společný přinejmenším jejich poměrně ojedinělý výskyt mezi stovkami dalších jmen odvozených od brodů. Kromě toho je lze všechny najít v bližším nebo vzdálenějším vzájemném sousedství a stojí rovněž ve vzájemné příčinné souvislosti, jež lze vysvětlit v podstatě jen přes germánskou mytologii. Dalším společným znakem je jejich poloha na nějakém větším vodním toku, a sice nikoliv na jeho dolním toku, nýbrž v jeho střední nebo horní části. Kromě toho je všem společné, že se nevyskytují na nějakém libovolném místě, ale přesně tam, kde se v germánském období a v raném středověku s dotýcnými toky křížily dálnice. Následkem toho tato kultovní místa vysoce překračovala pouhý lokální nebo regionální význam.

Oksenvad leží na toku zvaném Nørrea, který se vlévá do řeky Gram Å. *Svinevad* je pomístní jméno u ústí říčky Spangsa do Nørrey, a to v bezprostřední blízkosti menšího města Revsøgard. *Hjortvad* je právě tak pomístní název na toku Fovsa, jednom z horních přítoků Nørrey. Na pramenu Nørrey leží obec Frørup, jehož určovací slovo odpovídá jménu *Fröja*, tedy bohyně *Freyji*. Na počátku řeky se tedy zřejmě vyskytovalo místo určené k uctívání tohoto božstva. Šedesátimetrové návrší *Kojberg* (německý ekvivalent „Kuhberg“, tedy „kraví hora“) ležící jižně od Frørupu by snad bývalo mohlo souviset právě s kultem bohyně Fröji – Freyji. I další místní a pomístní jména v Dánsku se nepřímou vztahují k uctívání dvojice germánských božstev plodnosti: Frö a Fröja – Freyr a Freyja. Severně od *Hjortvadu* (německý ekvivalent „Hirschfurt“, tedy „jelení brod“) leží několik jezer ve velké lesní oblasti zvané *Swanemose* (německý ekvivalent „Schwanemoos“, tedy „labutí slatina“). Tato labutí bažina má mytologický vztah k labutí panně Fröje – Freyje, k jejímž mnoha emblémovým zvířatům patřila i labuť. Zajímavou paralelu lze nalézt v místním názvu *Schwanfeld* (tedy „labutí pole“) u Schweinfurtu nad Mohanem, neboť i zde byla oblast pojmenována po emblémovém zvířeti bohyně Fröji –

Frigg. Přibližně dvacet kilometrů severozápadně od Oksenvadu leží obec *Københoved* (německý ekvivalent „Kühhaupten“, tedy „kraví hlavy“), jehož název lze vysvětlit jedině v souvislosti s kultem Fröji – Freyji. Analogicky k tomuto případu je i *Hundshoved* (německý ekvivalent „Hundshaupten“, tedy „psí hlavy“) velmi poučné jméno, neboť původ takových jmen musí ležet nad veškerou pochybností v pohanském kultu, jak bylo doloženo u jmen s německým základovým slovem „-haupten“ a jeho anglickou analogií „-head“.

Mohansko-franskému *Haßbergu* odpovídá s tímto pomístním jménem jazykově i obsahově identický *Hasebjerg*, výrazný horský masiv, čnící do výšky téměř 80 metrů, severně od Ringstedu. Poblíž této hory leží obec *Hestehave*, což neznámá nic jiného než „koňská zahrada“ (německý ekvivalent „Roßgarten“). Podobným způsobem je název zemského hlavního města Bádenska-Württemberska *Stuttgart* na řece Neckar odvozen od spojení „Stutengarten“, tedy „zahrada klisen“. Slovo klisna tak ukazuje na spojení s uvedeným *Hasebjergem* v Dánsku, tedy hoře bílých hříbat nebo posvěcených koňských mlád'at.

Toto pomístní jméno označuje právě tak jako *Haßberg* v Mohanských Frankách „horu běloušů“ přenesenou z pohanského germánského období kterou můžeme najít i v anglickém „White Horse Hill“ poblíž horního toku Temže.

XI. Jména odvozená od brodů v Nizozemsku a jejich vztah ke germánskému náboženství

1. Jména odvozená od brodů

I v nizozemském jazykovém prostoru se vyskytují poměrně početná místní a pomístní jména, která se vztahují k brodu přes nějakou vodní plochu. Ovšem místo „-furt“, případně „-ford“ se často objevuje základové slovo „-drecht“, které je výpůjčkou z latinského „traiectum“ a nepopisuje již průchod vodním tokem, ale přesun po hladině. Tato změna základového slova pak pravděpodobně nastala v 5. a 6. století, kdy Frankové na strategicky významných říčních přechodech zřídili dopravní systém, který spočíval v přesunování lodi připevněné na dlouhém laně z jednoho břehu na druhý. Kromě těchto jmen odvozených od brodů utvořených ze slova „-drecht“ existují i kompozita s „-voord“, případně „-voorde“: *Amersterfoort* u Utrechtu, *Koeverden* u Drenthe, *Zandvoort* v Severním Holandsku, *Bredevoort* a *Bevervoorde* v Gelderlandu, *Sandfort* v Limburgu a *Steenvoort* v Severním Brabantsku. *Koeverden* (německý ekvivalent „Kuhfurten“, tedy „kraví brody“) poukazuje, podobně jako další jména odvozená od

brodů obsahující ve složenině označení zvířete, na někdejší pohanské kultovní místo. *Katendrecht* (německý ekvivalent „Katzenfurt“, tedy „kočičí brod“) a *Geizendrecht* (německý ekvivalent „Geißenfurt“, tedy „kozí brod“) se vztahují ke kultickým obyčejům bohyně plodnosti Frigg – Freyji, zatímco *Barendrecht* (německý ekvivalent „Bärenfurt“, tedy „medvědí brod“) upomíná na mužské božstvo Frô – Freyr. Rozhodně nechyběly pokusy doložit jméno tohoto božstva i v nizozemské jazykové oblasti. Nicméně ani tak zkušený badatel jako samotný Jan de Vries nedokázal původ pomístních jmen *Franeker* a *Vroonlo* jednoznačně odvodit od pohanského kultu, ačkoliv ve světle analogických tvarů jmen jako *Frörsaker* ve Švédsku se jeví poměrně logicky interpretace nizozemského jména jako „pole zasvěcené bohu Frô“. Mohlo jít totiž rovněž o pole v majetku feudálního vládce, který byl ve středověku běžně označován jako *Frô*, tedy „pán“. Na druhé straně je teoforní charakter u jména jako *Woensdrecht* (německý ekvivalent „Wodanfurt“, tedy „Wodanův brod“) natolik očividným, že nevyžaduje žádné další etymologické vysvětlení. Takový název odvozený od brodu zasvěceného germánskému bohu Wodanovi se v anglické podobě Wodnesford dochoval v několika exemplářích. Právě tak se k pohanskému kultu vztahuje jméno *Wolvesdrecht* (německý ekvivalent „Wolfsfurt“, tedy „vlčí brod“), které by mohlo mít rovněž souvislost s uctíváním Wodana.

2. Ossendrecht, Zwijndrecht, Pendrecht a Haasberg – Ochsenfurt, Schweinfurt, Pferdefurt a Haßberg v Nizozemsku

Mytologický princip germánského kultu plodnosti, který dal prokazatelně jména četným místům v Německu, Dánsku a Anglii, zanechal své nezaměnitelné stopy i v Nizozemsku ve jménech odvozených od brodů jako *Ossendrecht*, *Zwijndrecht* a *Pendrecht*. V Severním Brabantsku leží na řece Schelde vesnice *Ossendrecht* (německý ekvivalent „Ochsenfurt“, „dobyččí brod“). Není bez zajímavosti, že se jméno Ochsenfurt objevilo i v latinských středověkých textech v rámci označení „vadum Ockenford“ pro říční přechod nedaleko Alkmaaru. Naproti Dordrechtu na řece Merwede leží *Zwijndrecht*, který byl již roku 1006 písemně zaznamenán jako *Swindrecht* (německý ekvivalent „Schweinfurt“, tedy „svinibrod“). Určovací slovo *zwijn*, středonizozemsky *swijn*, je identické se starosaským, starohornoněmeckým a anglosaským *swîn* – prase. Přes tuto jednoznačnou etymologii je ve výzkumu v oblasti nizozemské toponymie vztah k příslušným zvířatům striktně odmítán. Na jejich místě se v určovacích slovech jmen odvozených od brodů hledají krajová specifika. Jelikož se však doklady pohybují ve vysloveně hypotetické rovině a kromě se neobejdou bez

jazykovědných protimluvů, argumentují jiní badatelé tím, že „prvním členem jmen Ossendrecht a Wolvedrecht byla míněna osobní jména.“ Dvojice jmen odvozených od brodů, *Barendrecht* a *Zwijndrecht* (německé ekvivalenty „Eberfurt“ a „Schweinfurt“, tedy „kančí brod“ a „svinibrod“) v Jižním Holandsku, mají přesné paralely v Beerendrechtu a Zwijndrechtu ve Flandrech.

Pendrecht byl už roku 1127 písemně zaznamenán v podobě *Pagindrecht*. Určující slovo této složeniny zahrnuje slovo *Pagin*, nizozemské synonymum pro koně. Toto slovo se na východě Nizozemska a na západě dolního Německa vyvinulo ze slova *Page*, výpůjčky z latinského „*equus paganus*“, tedy rolnický kůň. Kromě uvedených jmen odvozených od brodů se v Nizozemsku a Flandrech nachází ještě další skupina místních a oblastních názvů, jejichž určovací slova obsahují označení zvířete. Roeselare a některá další jména v tomto regionu potvrzují už výše dosažený poznatek, že taková jména se málokdy vyskytují izolovaně, nýbrž že obvykle tvoří významovou skupinu, neboť jsou ve vzájemném vztahu. Roeselare, v roce 822 písemně zaznamenaná v podobě Roslar, je „weide waroop Naarden grazen“ – pastva, na které se pasou koně. Tyto koňské pastviny jsou analogicky doplněné jmény jako *Haazelaar* (německý ekvivalent „Fohlenweide“, tedy „hříběcí pastva“). Jen v samotném Severním Brabantsku se nachází tři místa tohoto označení, jež lze ostatně najít i ve Vestfálsku, např. *Hazelaar* v Emblicheimu. Obsahově této „koňské pastvě“ odpovídají dvě další jména na hranici oblastí Roeselare a Moorslede: *Hoge Haasberg* a *Nederhaeseberg*, dvě analogické formy ke Große Haßbergu a Kleine Haßbergu v Dolních Frankách. Kraj nazvaný Haasweide doplňuje tato pomístní jména o určující slovo *Has-*, tedy hříbě, jak už bylo ukázáno na příkladu jmen Haßfurt nad Mohanem a Haßberg. Další pomístní jméno z oblasti chovu zvířat je *Zwijnsland* (německý ekvivalent „Schweinsland“, tedy „prasecko“), který leží právě v oblasti Roeselare. Jelikož místní a pomístní názvy se základovým slovem „-lar“ sahají do raného středověku, lze vycházet z předpokladu, že i *Roslar* svým jménem poukazuje jak k chovu koní, tak k pohanskému kultu plodnosti. Ještě zřetelněji se souvislost s germánským kultem ukazuje v obou pomístních názvech vysokého a nízkého Haasbergu.

Podobné aspekty germánské mytologie zůstávají i v Nizozemsku dosud neznámé. Nizozemští badatelé sice uvádějí, že „v lidové tradici se mohou kůň, skot, kanec, kozel, vlk a pes vyskytovat jako vodní démoni,“ ale nad hlubší souvislostí s germánským pohanským kultem, který byl sublimován pověrami, se zde zatím nikdo nezamýšlel. Stále rozšířená nechuť nizozemských badatelů připustit existenci eventuálních pohansko-germánských reliktních místních názvů je patrná i z následujícího citátu Markuse Schönfelda: „Dle mého mínění zde

v Nizozemsku neexistují žádné názvy vodstev, které by souvisely se jménem jihogermánského boha; jediné jméno, u kterého by se to mohlo předpokládat, hydronymum Woensdrecht transformované v místní jméno, při bližším zkoumání ukazuje, že jméno boha Wodana prvním slovem složeniny být nemůže.“

Komentář

Překladatelská analýza

První fází překladatelského procesu následující první čtení originálního textu je provedení překladatelské analýzy. V případě kratších textů může tato analýza proběhnout pouze v mysli překladatele, který si ujasní autorova východiska, jeho záměr a jednotlivé funkce textu. U delších textů je záhodno, aby překladatel analýzu přenesl na papír a lépe si tak utřídil myšlenky.

Ve své analýze využívám analytické schéma badatelky a překladatelky Christiane Nordové.² Nordová analyzované faktory rozděluje na vnětextové a vnitrotextové. Vnětextové faktory zahrnují předpoklady přímo ovlivňující proces tvorby textu. V této části tedy překladatel analyzuje komunikační situaci – především kdo s kým a za jakým účelem komunikuje. Analýza vnitrotextových faktorů se pak zabývá přímo výsledným komunikátem (výchozím textem).

Důkladná analýza obou typů faktorů překladateli umožní uskutečnit adekvátní převod textu do cílového jazyka s přihlédnutím k odlišnostem mezi původní a nově nastalou komunikační situací.

V následujících odstavcích uvádím vlastní analýzu výchozího textu bakalářského překladu.

Vnětextové faktory

K těmto faktorům počítáme vysilatele, autora, intenci, adresáta, médium, místo, čas, funkci. Zdrojem informací použitých k této analýze je fyzické vydání knihy, z níž pochází výchozí text.

Vysilatel: Knihu vydalo nakladatelství Kohlhammer.

Autor: Knihu napsal německý středoškolský učitel Jacob Amstadt, ředitel gymnázia ve Schweinfurtu.

Intence: Oblast náboženství jižních Germánů je mnohem méně popsána a prozkoumaná, než je tomu u Germánů severních. Důvodem je neexistence obdobných písemných pramenů jako

² Nord 1995.

veršovaná sbírka Edda a s ní tzv. Snorriho (neboli prozaická) Edda a severské ságy, které zaznamenávají mytologickou látku. Intencí autora je tedy především předat potenciálnímu čtenáři dostupné informace o kultickém životě jižních Germánů.

Jelikož je nucen vycházet především z etymologie toponym, čímž se dostává do polemiky s badateli v této oblasti, lze v textu rozpoznat intenci vyvracet nedostatečná nebo nepravdivá tvrzení v dosavadním bádání. Jde tedy především o záměr informativní, ale částečně i persuasivní.

Příjemce: Autor se obrací k německému čtenáři. Určitým úskalím převodu tohoto textu je skutečnost, že jsou zde německá toponyma rozebírána z etymologického hlediska. Jejich doslovným významům přitom německý rodilý mluvčí automaticky rozumí. Tuto situaci nelze dost dobře simulovat. V převodu do kteréhokoliv dalšího jazyka je v zájmu zachování srozumitelnosti pro českého příjemce tento aspekt nutné explicitně vyjádřit.

Příjemcem textu by měli být poučení laici i odborná veřejnost, lidé se zájmem o germánské náboženství a dějiny.

Médium: Jde o písemně realizovaný text vydaný formou monografické publikace.

Pragmatika místa a času: Monografie vyšla roku 1991 v Německu. Od vydání textu tedy uplynulo asi 24 let. Text nejeví známky zastaralosti. Svým tématem se jedná o poměrně ojedinělý text zabývající se oblastí, o níž rozhodně nelze říct, že by v posledních dvou desetiletích procházela překotným vývojem. Časový posun tedy neovlivňuje podmínky pro převod textu.

Přenesení textu do jiného než německého prostředí s sebou nese nutnost explicitního vysvětlení doslovného významu analyzovaných německých toponym, jak bylo uvedeno v části analyzující příjemce.

Funkce textu a styl: Funkcí textu je předat čtenáři ucelený přehled o náboženské oblasti jižních Germánů, včetně některých dosud opomíjených nebo odmítaných skutečností.

Styl textu je charakteristický poměrně rozsáhlými souvětími, i někdy ne úplně nezbytným – ani u odborného textu – opakováním slov. V některých pasážích proto působí poměrně těžkopádně. Je otázkou překladatelského rozhodnutí, nakolik by měl text v cílovém

jazyce tyto rysy originálu zachovávat a do jaké míry by se měl pokoušet je eliminovat v zájmu zvýšení čtivosti cílového textu a jeho srozumitelnosti pro příjemce cílového textu.

Většina textu se dále vyznačuje standardní slovní zásobou. Pouze v některých pasážích autor vzhledem k tématu textu sahá ke slovům či spojením archaického vyznění. Dále je v oblasti slovní zásoby nápadný počet synonym pro koně (*Pferd, Ross, Schimmel, Schimmelfohlen, Füllen*), který se objevuje především vzhledem k analýze místních a pomístních jmen. Vzhledem k tomuto kontextu není rozlišování mezi těmito synonymy ve většině případů pro českého čtenáře relevantní.

Vnitrotextové faktory

K těmto faktorům Nordová řadí téma, obsah, presupozice, kompozici, neverbální prvky, lexikum, syntax a suprasegmentální jevy.

Téma: Téma studie je vymezeno názvem „Náboženství jižních Germánů od období stěhování národů“.

Obsah: Nejprve je stručně shrnuta historie bádání v této oblasti, poté je podán přehled důležitých germánských božstev s důrazem na jejich podobu v jihogermánské oblasti, dále se objevuje stručný přehled germánských obětních a posvátných zvířat.

Většina kapitol se pak zabývá analýzou původu německých, nizozemských, dánských a britských toponym – hledáním vzájemných paralel a kultického pozadí vzniku těchto jmen.

V závěru potom autor rozebírá sublimaci germánského náboženství a kultu křesťanstvím. Po něm následuje shrnutí studie.

Z těchto částí jsem si pro bakalářský překlad zvolil části kapitoly věnované obětním zvířatům a dále britským, nizozemským a dánským toponymům. Ostatní části byly vzhledem k rozsahu bakalářské práce vynechány.

Presupozice: Text předpokládá elementární znalost germánského náboženství, nicméně vzhledem ke shrnutí základních informací v úvodních kapitolách si ji neznalý čtenář může doplnit i bez studia další literatury.

Argumentace a výklad v jednotlivých kapitolách na sebe bezprostředně navazují, proto je ideální číst knihu jako celek. Nicméně jednotlivé kapitoly umožňují i samostatné čtení, které

čtenáři s vyšší úrovní znalostí tématu nebude činit obtíže. U čtenáře s elementární znalostí bude selektivní čtení vyžadovat zvýšený stupeň intelektuální námahy.

Pro porozumění výchozímu textu postačí znalost německého jazyka. V textu jsou uvedeny i doslovné citáty v anglickém jazyce, nicméně jejich význam je vzápětí vysvětlen i v němčině. Tento princip lze z originálu přenést i do cílového textu.

Kompozice: Publikace obsahuje celkem čtrnáct kapitol včetně závěrečného shrnutí. Z těchto kapitol jsem si k překladu vybral pět, které do určité míry umožňují udržet koherenci textu, konkrétně třetí, čtvrtou, devátou, desátou a jedenáctou.

Většina těchto kapitol je dále tematicky členěna podnadpisy. Kromě toho se text vyznačuje poměrně dlouhými odstavci i větami.

Neverbální prvky: Pokud jde o obrazové materiály, v rámci samotného textu se nevyskytují vůbec. Nicméně je pro ně vyčleněna samostatná příloha nacházející se až za seznamem použitých pramenů. Zde lze nalézt osm map oblastí, jejichž toponyma jsou v textu analyzována. Dále šest nekvalitních černobílých přetisků fotografií, které zachycují autentické nálezy trojrozměrných vyobrazení božstev. Vedle toho se objevují dva černobílé přetisky dvou uměleckých výtvarných děl z osmnáctého století se stejnou tematikou.

Text rozeznává tři úrovně podnadpisů. Základní úroveň je odlišena kurzívou. Jde o podnadpisy pro snazší orientaci v delším textovém celku, vymezující téma, kterým se zabývají bezprostředně navazující odstavce, např. „*Die männliche Funktion: Freyr - Frikko – Frô.*“³ Vyšší úroveň podnadpisů kapitoly rozděluje do podkapitol – objevuje se tedy bez kurzívy a je číslována, např.: „3. Die Gottheiten der Furchtbarkeit und des Wachstums“.⁴ Nejnižší úroveň podnadpisu rozděluje tematické celky vymezené základními podnadpisy na další podcelky. Tyto podnadpisy jsou nečíslované a objevují se bez kurzívy, např. „*Frigg.*“⁵ Toto formátování usnadňující orientaci v textu je záhodno zachovat i v cílovém textu.

Lexikum: Výchozí text vykazuje známky současné standardní němčiny. V lexikální rovině výjimečně zabrousí do roviny, která by mohla být vnímána jako archaická, což je způsobeno historickým zaměřením textu.

³ Amstadt 1991: 39.

⁴ Amstadt 1991: 39.

⁵ Amstadt 1991: 41.

Zaujme množství synonym pro koně – *Pferd, Ross, Schimmel, Schimmelfohlen, Füllen* a další. Tato silná diferenciac se zakládá jednak na významné roli těchto zvířat v germánském kultu, jednak na přítomnosti těchto slov v analyzovaných toponymech.

Kromě toho bych upozornil na slovo *Niedermythologie*,⁶ vycházející z rozdělení na vysokou a nízkou mytologii, které je v německé jazykové oblasti zažité, přestože dnes již zastaralé. Možné způsoby převodu tohoto slova jsem konzultoval s odborníkem na komparativní religionistiku doc. Daliborem Antalíkem, podle jehož názoru je i v českých textech tohoto zaměření běžné – s odkazem na německou jazykovou oblast – hovořit o tzv. nízké a vysoké mytologii.⁷

V textu lze nalézt slova, poukazující na autorův jihoněmecký původ, např. *Metzger*.

Syntax:

Text je charakteristický podřadnými souvětími, s častým použitím vedlejších vět vztahných. Rozsah souvětí často překračuje tři věty. Nezřídka se objevují vsuvky. Věty jsou převážně v indikativu. Z gramatických časů převažuje přezens, vedle něj se objevuje i perfektum a préteritum.

Suprasegmentální jevy:

Text je specifický používáním středníků v některých souvětích. Jejich výskyt není v češtině úplně obvyklý. Pokud nemá jasnou funkci výraznějšího oddělení určité části souvětí, není nutné jej v cílovém textu zachovávat a lze si vystačit s obyčejnou čárkou. Pokud takový význam v konkrétní větě má, je třeba zvážit, zda středník zachovat či přikročit k rozdělení souvětí do samostatných větných celků.

Výrazným specifíkem textu je používání anglických uvozovek (“...”). Není jasné, co autora k této volbě vedlo. Zachování v českém textu by bylo neobvyklé a neodůvodněné.

Poznámky k překladatelskému postupu

Výběr textu překladu

Při volbě textu jsem sáhl po knize úzce spojené s mým druhým studijním oborem, religionistikou, a mnou preferovanou náboženskou oblastí starých Germánů. Její text mne zaujal již v minulosti, neboť pojednává o nepříliš popsané části této náboženské oblasti, tedy

⁶ AMSTADT 1991: 102.

⁷ Dalibor Antalík: Osobní sdělení, 15. 5. 2014.

náboženství jižních Germánů. Převedení takového textu do češtiny se tedy jeví jako přínosné, protože v ní, pokud je mi známo, zpracování tohoto tématu chybí.

Rozsah díla však výrazně překračuje doporučených dvacet normostran, bylo tedy nutné přikročit k selekci pouze menší části textu, která bude přeložena. Mojí snahou bylo vybrat takové části textu, aby výsledný text byl koherentní, jak jen je to v takovém případě možné. Dále aby neznalost ostatních kapitol způsobovala jen minimální potíže, v ideálním případě žádné.

Zvolil jsem tedy jednak třetí a čtvrtou kapitolu, kde autor stručně nastiňuje otázku posvátných a obětních germánských zvířat, jednak kapitoly 9–11, kde autor analyzuje anglická, nizozemská a dánská toponyma. Většina těchto toponym má ve svém názvu jména zvířat uvedených ve třetí a čtvrté kapitole. Autor navíc tato jména spojuje s rolí těchto zvířat v germánském kultu, kterou popisují právě první dvě přeložené kapitoly.

Lze tedy říci, že překladem těchto pěti kapitol vznikl poměrně ucelený text, který lze číst bez nutné znalosti zbylých částí originálního textu.

Poznámky pod čarou

Originální text obsahuje poměrně velké množství poznámek pod čarou. Stejně jako u jiných textů odborného zaměření slouží především k dokladům přímých i nepřímých citací, případně odkazům na práce, které určitá témata zpracovávají nad rámec dané publikace.

Pokud by měl být překlad celé knihy publikován, rozhodně by tam tyto odkazy neměly chybět. Bylo by pak na uvážení nakladatelství a editora, zda je doplnit, zkrátit či jinak upravit.

V rámci bakalářského překladu tyto poznámky neuvádím. Jednalo by se ve většině případů o pouhý opis, kterému by se bylo možné vyhnout v případě dostupnosti elektronické verze, jež by umožňovala text poznámek zkopírovat. Jediná použitá poznámka pod čarou v překladu je má vlastní – jde o citaci českého překladu Tacitovy Germánie.⁸

Použité překladatelské postupy

Existují překladatelské postupy, jež lze aplikovat při neexistenci nebo nedostatku jednoznačného ekvivalentu v cílovém jazyce. Vinay a Darbelnet vymezují takových překladatelských postupů sedm. Konkrétně je to: *transkripce*, *kalk*, *substituace*, *transpozice*, *modulace*, *ekvivalence* a *adaptace*.⁹

Adaptace (substituace situace popsané v originále) je u tohoto typu textu zcela nevhodná.

⁸ Překlad: 10.

⁹ Knittlová: 14.

Příkladem ekvivalence, tedy použití stylistických a strukturních prostředků odlišných od originálu, je převod věty „Von der jütlandischen Halbinsel und den dänischen Inseln sind während der Völkerwanderungszeit und im früheren Mittelalter Teile der **dort ansässigen Bevölkerung** abgewandert.“ Jako „V průběhu stěhování národů a v raném středověku odešla z Jutského poloostrova a dánských ostrovů část **tamního obyvatelstva**.“¹⁰

Příkladem modulace, tedy změny hlediska, je převod označení „Varusschlacht“¹¹ jako „bitva v Teutoburském lese.“¹²

Transpozice, tedy gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému, vznikají mj. při eliminaci originálního pasiva, ať už použitím reflexivní vazby nebo převedením do aktivního tvaru. Převodu pasiva se budu věnovat v části pojednávající o překladatelských problémech v gramatické a syntaktické rovině. Jiným příkladem transpozice je nahrazení infinitivní vazby substantivem. „**Um** Haus und Hof **zu schützen**“¹³ jsem přeložil jako „**K ochraně** domu a dvora“.¹⁴

Kalkováním vznikly všechny vysvětlující doslovné překlady německých toponym, o jejichž převodu jsem hovořil v předchozí kapitole. Kromě toho tímto způsobem vznikl i převod spojení „Den Zusammenhang zwischen dem Opfer-Schwein und dem Opfer-Lamm“¹⁵ jako „Souvislost mezi obětním vepřem a obětním beránkem“ nebo převod označení „Wappentier“¹⁶ jako „erbovní zvíře“. Kalku jsem užil i při převodu názvu „Mainfranken“, kde jsem zvolil řešení „Mohanské Franky“, jakožto analogii k názvům Horní Franky (Oberfranken) a Dolní Franky (Niederfranken), z nichž druhý zmíněný v textu rovněž zazní.¹⁷

Jak již bylo řečeno, transkripce doplněná o vysvětlující doslovný překlad, byla použita v případě německých toponym coby analogií k názvům anglickým, dánským a nizozemským. Transkripce pak byla uplatněna i u těchto názvů samotných. U jmen v různých pramenných jazycích, např. starohornoněmčině. V případě božstev šlo o doslovný opis, který lze v rámci tohoto typu textu hodnotit jako nutný.

¹⁰ Překlad: 18.

¹¹ AMSTADT 1991: 100.

¹² AMSTADT 1991: 101.

¹³ AMSTADT 1991: 32.

¹⁴ Překlad: 10.

¹⁵ AMSTADT 1991: 34.

¹⁶ AMSTADT 1991: 34.

¹⁷ AMSTADT 1991: 107.

Typologie překladatelských problémů

Nyní se pokusím poukázat na problémy, které řeší překladatel každého textu, konkrétně v rovině gramatické a lexikální.

Rovina morfologická a syntaktická

Pasivum

Německé texty – a zvláště pak německé odborné – texty jsou charakteristické vysokým výskytem pasivních tvarů. Pasivní tvary lze v těchto typech textů samozřejmě nalézt i v českém jazyce, nicméně pokud by překladatel pasivum opisoval vždy, stalo by se příliš nápadným rysem textu a adekvátnost překladu by tím notně utrpěla.

Elegantnější formou převodu je tak využití reflexivní vazby. Např. pasivní spojení „[...]bestimmte Körperteile als apotropäisches Heilszeichen verwendet wurden,“ jsem proto převedl jako „[...]použila se určitá část těla jako apotropaické znamení.“¹⁸

Podobným způsobem jsem řešil větu „Deshalb wurden sog. Neidstangen an solchen Plätze errichtet,“¹⁹ již jsem převedl jako „Z tohoto důvodu se na těchto místech vztyčovaly tzv. tyče závisti[.]“²⁰

Stejně tak lze pasivní vazbu převést do aktivního tvaru. Např. pasivní spojení „Um Haus und Hof zu schützen, wurden bei allen germanischen Völkern Pferdeschädel, aber auch die Häupter anderer Haustiere, z.B. der Rinder, am Giebel der Gebäude befestigt,“²¹ jsem proto převedl jako: „K ochraně domu a dvora všechny germánské národy používaly koňskou hlavu připevněnou na štítu budovy, ale i hlavy jiných zvířat, např. skotu.“²²

Jak bylo však již řečeno, texty podobného typu se i v českém jazyce vyznačují vyšším výskytem pasivních spojení, než je u jiných textů obvyklé. Z tohoto důvodu je třeba říct, že naprostá eliminace pasiva by byla nežádoucí, neboť by rovněž významným způsobem narušila adekvátnost překladu. Příkladem, kdy jsem v cílovém textu ponechal pasivum je spojení „[...], wie bereits erwähnt wurde,“²³ kterou v překladu naleznete ve znění „[...], jak bylo uvedeno výše.“²⁴

¹⁸ Překlad: 10.

¹⁹ AMSTADT 1991: 32.

²⁰ Překlad 10.

²¹ AMSTADT 1991: 32.

²² Překlad: 10.

²³ AMSTADT 1991: 99.

²⁴ Překlad: 17.

Dalším příkladem ponechání je spojení „[...] , denn wie bereits im Zusammenhang mit den deutschen -haupten‘ und den mit ihnen entsprechenden englischen ‚-head‘ – Namen dargelegt wurde,“²⁵ kde jsem zvolil převod následujícího znění: „[...] , jak bylo doloženo u jmen s německým základovým slovem ‚-haupten‘ a jeho anglickou analogií ‚head‘.“²⁶

Kromě toho lze v překladu nalézt místa, kde jsem sáhl po pasivu při převodu spojení, které bylo v originále aktivní, neboť se pasivum v konkrétním případě jeví jako v českém jazyce příhodnější. Např. větu „Vor allem der Austritt des Wassers aus der Erde galt als ehrwürdige Stelle[.]“²⁷ lze proto v cílovém textu nalézt v následujícím znění: „Obzvlášť místo, kde voda vytryskovala ze země, bylo považováno za hodné úcty[.]“²⁸

Interpunkce

Na straně 36 ve větě „[...] das heutige Wort Ungeziefer in vorchristlicher, d.h. heidnischer Zeit nur besagte: ‚ein zum Opfer nicht taugliches Tier.‘“²⁹ Autor použil dvojtečku, která by při zachování stejného významu v českém jazyce postrádala valného významu. Z tohoto důvodu jsem ji v překladu bez náhrady vypustil: „[D]nešní německé slovo pro havěť – Ungeziefer – v předkřesťanském, tedy pohanském období znamenalo „zvíře nevhodné k oběti“.“³⁰

Na straně 105 uvozuje dvojtečka výčet toponym končících na *-voord* nebo *-voorde*: „Komposita mit -voord bzw. -voorde: Amersterfoort bei Utrecht, Koevorden bei Drenthe, Zaandvoort in Nordholland, Bredevoort und Bevervoorde in Gelderland, Sandfort in Limburg und Steenvoort in Nordbrabant.“³¹ Tuto dvojtečku jsem v češtině shledal jako příhodnou a v řešení ji ponechal: „[K]ompozita s ‚-voord‘, případně ‚-voorde‘: Amersterfoort u Utrechtu, Koevorden u Drenthe, Zandvoort v Severním Holandsku, Bredevoort a Bevervoorde v Gelderlandu, Sandfort v Limburgu a Steenvoort v Severním Brabantsku.“³²

Pokud jde o výše uvedené používání anglických uvozovek („...“), jejich ponechání v českém textu by zbytečně vzbuzovalo pozornost, protože v cílovém textu tato zvláštnost nezůstala zachována a používám běžné uvozovky („...“).

V originálním textu autor místo pomlčky používá spojovníku („-“). V souladu s běžným českým územím jsem ve většině výskytů tento znak nahradil běžnou pomlčkou („-“). V případě,

²⁵ AMSTADT 1991: 104.

²⁶ Překlad: 22.

²⁷ AMSTADT 1991: 33.

²⁸ Překlad: 14.

²⁹ AMSTADT 1991: 36.

³⁰ Překlad: 13.

³¹ AMSTADT 1991: 105.

³² Překlad: 22.

že šlo o etymologickou značku před základovým nebo za určovacím slovem kompozita, jsem ponechal znak „-“, např. „-furt“³³ nebo „-haupten“.³⁴

Jak bylo již řečeno v překladatelské analýze suprasegmentálních jevů, v textu se na některých místech objevují středníky. Pokud v jiných překladech nedocházím k závěru, že má středník na konkrétním místě určitou část souvětí oddělit výrazněji, většinou jej nahrazuji klasickou čárkou. V případě, že k takovému závěru docházím, uvažuji nad razantnějším oddělením.

V překládaném textu se však středník dvakrát objevuje v citacích z literatury, kde jsem se v zájmu zachování autentičnosti rozhodl do interpunkce nezasahovat.

Mimo citace z literatury lze středník nalézt ještě v následujícím souvětí:

„Neben dem Opfer des Zucht- oder Herdenebers als Sühneeber waren Ferkel die bevorzugten Opfertiere, wie die Etymologie des Wortes Frischling zeigt; denn bei den bekehrten Alamannen wurde es in der Form ‚friscing‘ zum Synonym für Opfer und mit lateinisch ‚hostia‘ übersetzt.“³⁵

Ačkoliv jsem v tomto případě nevyhodnotil oddělení věty za středníkem jako výrazné, nenahradil jsem interpunkční znaménko čárkou. Souvětí je totiž tak rozsáhlé, že je pro čtenáře špatně přehledné. Proto jsem se rozhodl větu za středníkem osamostatnit:

„Kromě obětování chovného kance na znamení pokání patřila k upřednostňovaným obětním zvířatům selata, jak ukazuje etymologie německého slova *Frischling* označujícího mlád'ata černé zvěře. U obrácených Alamanů totiž bylo ve formě ‚friscing‘ synonymem pro oběť a do latiny se překládalo jako ‚hostia‘.“³⁶

Rozdělení souvětí

Na straně 104 autor konstruuje složité souvětí: „Da diese Bezeichnung „Hestehaave“ soviel bedeutet wie ‚Roßgarten‘ – vergleichbar dem Namen der Landeshauptstadt Baden-Württembergs: Stuttgart = Stutengarten am Neckar – so ist über das weibliche Zuchtpferd der inhaltliche Bezug zu dem erwähnten Hasebjerg in Dänemark, d.h. dem Berg der Schimmelfohlen oder gottgeweihten Jungpferde herzustellen.“³⁷

Toto souvětí, které je i v originále poměrně obtížně srozumitelné, by při zachování větné struktury znělo přibližně takto: „Vzhledem k tomu, že uvedené označení ‚Heestehave‘

³³ AMSTADT 1991: 105

³⁴ AMSTADT 1991: 104

³⁵ AMSTADT 1991: 34.

³⁶ Ibid.

³⁷ AMSTADT 1991: 104.

neznamená nic jiného než ‚koňská zahrada‘ – srovnatelné s názvem zemského hlavního města Bádenska-Württemberska: Stuttgart = ‚zahrada klisen nad Neckarem‘ – lze přes plemenného koně ženského pohlaví najít spojení s uvedeným Hasebjergem v Dánsku, tedy hoře bílých hříbat nebo posvěcených koňských mlád'at.“

Jako nejschůdnější řešení se v zájmu srozumitelnosti, čtivosti a plynulosti výsledného překladu jevílo rozdělit toto souvětí do několika samostatných vět:³⁸

- „Heestehave‘ neznamená nic jiného než ‚koňská zahrada‘ (německá analogie by zněla Roßgarten).“
- „Podobným způsobem je název zemského hlavního města Bádenska-Württemberska *Stuttgart* na řece Neckar odvozen od spojení „Stutengarten“, tedy ‚zahrada klisen‘.“
- „Slovo klisna tak ukazuje na spojení s uvedeným Hasebjergem v Dánsku, tedy horou bílých hříbat nebo posvěcených koňských mlád'at.“

Tímto zásahem se uvedená pasáž stala rozhodně přehlednější. Na druhé straně je však nutno uvést, že takové řešení oslabuje autorem zamýšlené vazby mezi jednotlivými větami. Opětovného posílení spojení poslední věty s předchozími dvěma jsem se pokusil dosáhnout vložením slova „tak“ do uvedené třetí věty.

Složené anteponované přívlastky

V němčině je výpověď často kondenzována pomocí složených anteponovaných přívlastků. V češtině takové anteponované přívlastky často působí nešikovně, leckdy i cizorodě. Při překladu lze takový přívlastek přesunout do postpozice, případně můžeme vytvořit vedlejší větu.

Příklad přesunutí do postpozice:

- „Allerdings wurde hier statt des **im germanischen und althochdeutschen Sprachgebrauch üblichen Synonyms** *Hason* für die weißgrauen Schimmelfohlen die Bezeichnung ‚weißes Pferd‘ zum Bestimmungswort des Geländenamens.“³⁹
- „Nicméně místo synonyma *Hason*, **obvyklého v germánském a staroněmeckém jazykovém úzu**, zde bílošedé hříbě označuje určující slovo ‚bílý kůň‘ – White Horse.“⁴⁰

³⁸ Překlad 22.

³⁹ AMSTADT: 96.

⁴⁰ Překlad 14.

Příklad vytvoření vedlejší věty:

- „[...] ,aber ein tieferer Zusammenhang **mit dem durch den Aberglauben sublimierten heidnischen Kult** der Germanen wurde bislang nicht geworden.“⁴¹
- „ale nad hlubší souvislostí s germánským pohanským kultem, **který byl sublimován pověrami, se zde zatím nikdo nezamýšlel.**“⁴²

Lexikální rovina

Převod německých toponym

Ve třech kapitolách o nizozemských, dánských a anglických toponymech autor mluví o paralelách těchto jmen s němčinou – někdy uvádí přímo konkrétní případy, kdy existují totožné německé názvy, někdy hovoří pouze o tom, jak by název zněl v němčině a analyzuje jeho význam.

Ve všech případech je kvůli odkazu na obětní a posvátná zvířata starých Germánů důležitý význam daného německého slova, který německý čtenář vnímá automaticky. Úplně stejně důležité je však i konkrétní doslovné znění kvůli hledání paralel mezi německými toponymy na straně jedné a anglickými, dánskými a nizozemskými toponymy na straně druhé.

Vzhledem k tomu, že jde o charakteristickou a klíčovou vlastnost originálního textu, bylo nutné se rozhodnout, jak ji převést do textu cílového při maximálním dodržení informativní funkce textu. Dospěl jsem k závěru, že je tedy nutné, aby vždy zazněla německá paralela, bez ohledu na to, zda takové místo v Německu existuje či nikoliv, a zároveň musí být vždy dodán její český význam. Vzhledem k informativní funkci textu, která vyžaduje určitou přehlednost a snadnou orientaci v něm, bylo třeba zvolit určitou formuli, která se bude při každém výskytu tohoto problému opakovat.

Typické je spojení „Ein Beispiel dafür ist der Name **Gosford, d.h. Gänsefurt**“,⁴³ jehož obdoby se vyskytují po celém překládaném textu. Příklad formule, která se line celým cílovým textem, tedy zní následovně: „Takovým příkladem je jméno **Gosford (německý ekvivalent ‚Gänsefurt‘, tedy ‚husí brod‘)**.“⁴⁴ Uvozovkami je vyjádřena doslovnost překladu, malými počátečními písmeny pak, že překladatel nemá ambici zavádět takový překlad jako český název.

⁴¹ AMSTADT 1991: 106.

⁴² Překlad 24.

⁴³ AMSTADT 1991: 95

⁴⁴ Překlad: 14.

Jiným příkladem je tato věta: „[...] , dass Ochsenfurt, Schweinfurt und und der Hassberg ihr sprachlich und etymologiích exaktes Analogon an den oberen Themse haben: Oxford, Swinford und White Horse Hill.“⁴⁵ Výskyt těchto německých jmen, je pro českého čtenáře uvozen vysvětlujícím spojením „německé místní názvy“, které v německém originále nefiguruje a bylo by irelevantní. Celý převod zní: „[...] , že německé místní názvy *Ochsenfurt* („dobyččí brod“), *Schweinfurt* („svinibrod“) a *Haßberg* („koňská hora“) mají své jazykově a etymologicky naprosto totožné analogie na horní Temži: *Oxford*, *Swinford* a *White Horse Hill*.“⁴⁶

Kromě toho bylo nutné se zabývat názvem Schweinfurt, který má jako jediný z uvedených obcí a měst všeobecně známý český název – Svinibrod. Vzhledem k jeho zažitosti v českém jazyce jsem se ho rozhodl využít. Nicméně z důvodu zachování jednotnosti řešení ho nepoužívám jako název, ale rovněž jako vysvětlující překlad jako ve všech ostatních analogických případech, tedy větu „Gegenüber Dordrecht an der Merwede liegt Zwijndrecht, das bereits im Jahre 1006 als Swindrecht – Schweinfurt schriftlich erwähnt ist,“⁴⁷ jsem převedl jako „Naproti Dordrechtu na řece Merwede leží *Zwijndrecht*, který byl již roku 1006 písemně zaznamenán jako *Swindrecht* (německý ekvivalent ‚Schweinfurt‘, tedy ‚svinibrod‘).“⁴⁸

Převod výrazů „Heil“ a „Unheil“

Jedním z úskalí překladu byl převod slova *Heil* a jeho protikladu *Unheil*, z nichž obě nesou náboženský význam. Tato slova se na straně 32 výchozího textu objevují v následujících spojeních:⁴⁹

- „Sobald das jeweilige Tier geweiht war, galt es als heilig und brachte seinem Besitzer Heil.“
- „In dieser Funktion vermochte es vor allem Unheil jeglicher Art abzuwehren,“
- „Quellen wurden als heilige Stätte angesehen und mit dem Namen des Tieres gegen alles Unheil gefeit,“

Jsem názoru, že v případě slova *Heil* by užití kteréhokoliv slovníkového ekvivalentu nesplňovalo kritéria adekvátního překladu. V tomto kontextu jde jednak o slovo spojené s posvátnem, příbuzné se slovem *heilig*, které se v jeho okolí rovněž vyskytuje, jednak slovo nesoucí s sebou všechny slovníkové významy.

⁴⁵ AMSTADT 1991: 95

⁴⁶ Překlad: 14.

⁴⁷ AMSTADT 1991: 106

⁴⁸ Překlad: 23.

⁴⁹ AMSTADT 1991: 32.

Proti němu stojí antonymum *Unheil*. Text uvádí, že posvátné zvíře přináší majiteli *Heil* a tím ho chrání před veškerým možným *Unheil*. Zároveň je zde řečeno, že předměty nosící *Heil* jsou na hranicích obydleného prostoru, aby se veškerý *Unheil* nemohl dostat dovnitř.

Z řečeného vyplývá, že posvátné *Heil* chrání hranice uspořádaného světa, jinými slovy kosmu, českým slovem řádu. Nebezpečí *Unheil* přichází z neuspořádaného světa neboli chaosu. Dospěl jsem tedy k řešení, které vyjádří, že *Unheil* je antitezí řádu a použil jsem na jeho místě slova *neřád*.

U slova *Heil* jsem uvažoval o spojení *všeobecné prospívání*, které by víceméně dokázalo pokrýt většinu slovníkových významů onoho slova, a o spojení *řádné prospívání*, kde by možná význam nebyl tak široký, zato by zde zazněl protiklad *řádný* x *neřád*, analogický k původní dichotomii *Heil* x *Unheil*. Právě potřeba jeho zachování mne vedla k volbě druhé zmíněné varianty.

Převod výrazů „Geziefen“ a „Ungeziefen“

V páté kapitole autor jeden odstavec vymezil podnadpisem „*Ziefen und Ungeziefen*“.⁵⁰ Ukázalo se, že tato slova nemají v češtině jednoznačné ekvivalenty. Pro autora je přitom stěžejní původ těchto slov v germánském kultu. Slova proto ponechávám v původním znění, využívám tedy překladatelského postupu transkripce. Pro lepší srozumitelnost jsem však k této transkripci podnadpis dále specifikoval, takže zní: „*Archaický původ německých slov ‚Geziefen‘ a ‚Ungeziefen‘*“.⁵¹

V dalším výskytu těchto dvou slov – první z nich se vyskytuje již jen jednou, druhé dvakrát – je tato transkripce doplněna vysvětlující závorkou s možným překladem. Vzhledem k nejednoznačnosti těchto slov, byly v obou případech vybrány takové překlady, které nejvíce odpovídají danému výkladu. Zároveň, aby nedošlo k mystifikaci čtenáře, je tato nejednoznačnost explicitně zdůrazněna slovem „někdy“: „Novohornoněmecké slovo *Geziefen* (někdy ‚drůběž‘) pokrývá všechna užitečná domácí zvířata na statku a jako protiklad k němu existuje slovo *Ungeziefen* (někdy ‚havět‘), které zahrnuje zvířata člověku neúčinná nebo škodlivá.“⁵²

⁵⁰ AMSTADT 1991: 35.

⁵¹ Překlad: 12.

⁵² Překlad: 13.

U posledního výskytu slova „Ungeziefer“ v tomto odstavci jde o spojení „das heutige Wort Ungeziefer“⁵³ v souladu s vyzněním tohoto výkladu a v návaznosti na předchozí řešení tedy překlad tohoto spojení vypadá takto: „[D]nešní německé slovo pro havěť – Ungeziefer[.]“⁵⁴

Pojednání o původu slov „Frischling“ a „Gebütt“

Podobný případ je pasáž pojednávající o etymologickém a náboženském pozadí slova *Frischling*. I zde bylo nutné toto slovo přepsat, a tedy nechat v originálním znění. V prvním výskytu jsem slovo doplnil o vnitřní vysvětlivku, ve druhém výskytu bylo slovo takto vysvětleno již v originále:

- „[...], wie die Etymologie **des Wortes Frischling** zeigt; denn bei den bekehrten Alamannen wurde es in der Form ‚friscing‘ zum Synonym für Opfer und mit lateinisch ‚hostia‘ übersetzt.“⁵⁵ – „[J]ak ukazuje etymologie německého **slova Frischling označujícího mlád'ata černé zvěře.**“
- „Es war **ein Frischling, d.h. ein sehr junges Schwein**, das als Opfertier ausersehen war.“⁵⁶ – „Frischling‘, velmi mladý vepř, byl tedy předurčen stát se obětním zvířetem.“⁵⁷

Dále autor uvádí výraz „das Gebütt“ jako pozůstatek germánské mytologie v německé řeznické terminologii: „In der Fachsprache der Metzger hat sich dafür bis zum heutigen Tage mit dem Ausdruck das ‚Gebüt‘ (das dem Gott Gebotene) ein Relikt des einstigen heidnischen Opferbrauches erhalten.“⁵⁸ I zde jsem ponechal originální znění a přeložil jsem autorovu původní vysvětlivku v závorce: „Do dnešních dnů se v německé řeznické hantýrce zachoval relikv těchto zvyklostí – výraz ‚das Gebütt‘ – ‚to, co je přikázáno bohu.‘“⁵⁹

Anglické výrazy „old carol“ a „boar’s carol“

V kapitole pojednávající o anglických toponyech se kromě tamních místních a pomístních názvů objevují i anglické výrazy „old carol“, „boar’s head carol“ a „toast and feasting songs“: „[...]mit einem typisch englischen Gesang, einem ‚old carol‘ begleitet. Ein solcher ‚boar’s head carol‘ – Eberkopfsang – ist nichts anderes als die in England allgemein üblichen ‚toast and feasting songs‘, d.h. Toast- und Festgesänge.“⁶⁰

⁵³ AMSTADT 1991: 35-36.

⁵⁴ Překlad: 13.

⁵⁵ AMSTADT 1991: 34

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Překlad: 12.

⁵⁸ AMSTADT 1991: 36.

⁵⁹ Překlad: 13.

⁶⁰ AMSTADT 1991: 98.

Všechny tři výrazy jsou pro německého čtenáře uvedeny v originálním znění, v prvním případě bez vysvětlení, v dalších dvou případech jsou vysvětleny. Domnívám se, že v tomto případě není významného rozdílu mezi českým a německým čtenářem, tedy že i pro českého čtenáře je spojení „old carol“ snadno srozumitelné a nepotřebuje další vysvětlení, zatímco spojení „boar’s head carol“ musí být přeloženo, stejně jako je tomu v německém textu: „[...] jedním z typických anglických popěveků tzv. ‚old carol‘. Taková ‚boar’s head carol‘ – koleda kančí hlavy – není ničím jiným než jednou z ‚toast and feasting songs‘, tzn. přípitkových a slavnostních písní[.]“⁶¹

Skloňování jména „Freyr“

Pro text zabývající se polyteistickým náboženstvím jsou pak samozřejmě klíčová jména božstev. Vzhledem k tomu, že originální text dodržuje přesné přepisy jmen bez zjednodušování a text je určen i pro odborníky, chtěl jsem tento aspekt textu dodržet.

V tomto kontextu je třeba zmínit jméno *Freyr*. Jméno tohoto boha se v česky psané literatuře velmi často uvádí jako *Frey*. Ve staré severštině je -r koncovka nominativu (podobně jako v latině nebo lotyštině), která při další flexi mizí. Použití tvaru „vidět Freyra“ by bylo stejně chybné jako napsat „ukřižování Kristuse“. Přesto se v českých překladech některých publikací s takovými chybnými tvary lze setkat, a proto je třeba na tento problém důrazně upozornit.

Synonyma *Zuchteber* a *Herdeneber*

V části o praseti jakožto obětním a kultickém zvířeti autor uvádí, že k oběti byli předurčeni „Zucht- oder Herdeneber“. Zatímco slovo *Zuchteber* má přirozený protějšek v zažitém spojení *chovný kanec*, slovo *Herdeneber* a jeho doslovný protějšek *stádní kanec* v češtině působí poměrně nepřirozeně a není jasné, co by měly znamenat.

Z rešerše však vyplynulo, že *Herdeneber* je synonymem *Zuchteber* a jde tedy o další výraz pro chovného kance: Starohornoněmecké slovo *sonorbair** totiž lze přeložit právě německým *Herdeneber*, stejně jako anglickým *herd-boar*.⁶² *Herd-boar* přitom označuje právě kance, který je držen z důvodu rozmnožování, pro chov.⁶³

⁶¹ Překlad: 16-17.

⁶² KÖBLER: 607, dostupné z

http://www.koeblergerhard.de/wikiling_1/ahds?lemma_op=contains&lemma=&german_translation_op=contains&german_translation=&english_translation_op=contains&english_translation=&&page=606

⁶³ WIKIMEDIA: herd boar, dostupné z http://en.wiktionary.org/wiki/herd_boar

Slova *Zuchteber* a *Herdenber* lze tedy v obou případech přeložit jako *chovný kanec*. Bylo by sice čistě hypoteticky možné přijít např. s doslovným překladem druhého slova jako stádní kanec, ale nemělo by to žádný význam a čtenáře by to pouze mátl.

Nizozemské provincie

V textu se vyskytují názvy některých nizozemských provincií, jejichž správné české podoby bylo třeba dohledat.

Dvanáct provincií v češtině známe pod následujícími názvy:⁶⁴

- Drenthe
- Flevoland
- Frísko
- Gelderland
- Groningen
- Jižní Holandsko
- Limburg
- Overijssel
- Severní Brabantsko
- Severní Holandsko
- Utrecht
- Zeeland.

⁶⁴ SKLENÁŘOVÁ 2006: 175.

Typologie překladatelských posunů

V průběhu celého překladatelského procesu překladatel text a jeho jednotlivé části interpretuje. Výsledkem takové interpretace jsou tzv. překladatelské posuny.⁶⁵ Anton Popovič hovoří o čtyřech typech posunů:⁶⁶

- 1) Konstitutivní – nevyhnutelný posun vyvstávající z rozdílů mezi výchozím a cílovým jazykem.
- 2) Individuální – důsledek individuálních preferencí a idiolektu překladatele.
- 3) Tematický – důsledek substituce reálií, jazykových vazeb a spojení výchozího textu prvky cílového jazyka a kultury.
- 4) Negativní – jde o chybu překladatele.

Konstitutivní posun

Jde o nevyhnutelný posun při převodu mezi kterýmikoliv dvěma jazyky. Němčina např. má tvar konjunktivu vyjadřující nepřímou řeč. Čeština takovou možnost vyjádření nemá:

- „Ursprünglich **habe** die Stadt eigentlich den Namen Lammfurt erhalten sollen, aber ein Steinmetz, der dieses Wappentier an der Rathausfront habe aushauen sollen, habe den Stein so ungeschickt bearbeitet, dass Kraus das Abbild eines Schweines geworden **sei**.“⁶⁷
- „Původně se město **prý mělo** jmenovat Lammfurt („beráncí brod“), ale kameník, který měl toto erbovní zvíře vytesat na čelo radnice, otesal kámen tak neobratně, že vypadá jako vyobrazení prasete.“⁶⁸

Ke konstitutivnímu posunu rovněž došlo při převodu spojení „**Um** Haus und Hof **zu scházen**[.]“⁶⁹ na „K ochraně domu a dvora[.]“⁷⁰

Individuální posun

Individuální posun překladatel vědomě zvolí na základě svých osobních preferencí. Na rozdíl od konstitutivního posunu není nevyhnutelný:

- „Füllen, ganz besonders Schimmelfohlen, galten unter den germanischen Pferdeopfern als das edelste und reinste, **wie bereits Jacob Grimm festgestellt hat**.“⁷¹

⁶⁵ GROMOVÁ 2009: 56.

⁶⁶ POPOVIČ, in VILÍKOVSKÝ 2002: 44.

⁶⁷ AMSTADT 1991: 34.

⁶⁸ Překlad: 12.

⁶⁹ AMSTADT 1991: 32.

⁷⁰ Překlad: 10.

- „Za nejušlechtilejší a nejčistší mezi germánskými koňskými oběťmi bylo považováno hříbě, především hříbě bělouše, **jak se lze dočíst už u Jacoba Grimma.**“⁷²

Tematický posun

Jako tematický posun se označuje **náhrada** reálií a slovních spojení, např.:

- „Sowie **dem Rhein** im Westen und der **Ostseeküste** im Osten erstreckte.“⁷³
- „[M]ezi **Rýnem** na západě a **pobřežím Baltského moře** na východě.“⁷⁴

⁷¹ AMSTADT 1991: 34.

⁷² Překlad 11.

⁷³ AMSTADT 1991: 96.

⁷⁴ Překlad: 15.

Závěr

Cílem této práce bylo dosáhnout adekvátního překladu textu o náboženství jižních Germánů, aby vznikl pokud možno koherentní, plynulý a srozumitelný cílový text, a tento překlad náležitě okomentovat.

Překlad byl veden snahou zachovat původní funkce textu a vytvořit překlad, který bude v nejvyšší možné míře působit jako autentický text v cílovém jazyce. Bylo důležité ověřovat správnost termínů, aby nebyla narušena informační hodnota sdělení. Snažil jsem se vyvarovat přílišné svázanosti cílového textu s originálem, avšak zároveň nesklouznout k adaptaci.

Téma přeloženého textu je v českém prostředí opomíjené a v podstatě nepopsané, v čemž tkví do značné míry hodnota práce. Na práci by pak bylo možné navázat převodem zbylých kapitol, který by umožnil ucelený vhled do problematiky bádání v oblasti náboženství jižních Germánů.

Bibliografie

Primární literatura [výchozí text]

- **Amstadt**, Jakob: Südgermanische Religion seit der Völkerwanderungszeit. Köln: Kohlhammer 1991.

Sekundární literatura

- **Čechová**, Marie (ed.): Čeština – řeč a jazyk. Praha: ISV 2000.
- **Helbig**, Gerhard a Joachim **Buscha**: Deutsche Grammatik – Ein Handbuch für den Ausländergerricht. Berlin, München: Langenscheidt 2001.
- **Karlík**, Petr, Marek **Nekula** a Zdeňka **Rusínová** (eds.): Příruční mluvnice češtiny. Praha: Lidové noviny 1995.
- **Knittlová**, Dagmar. K teorii i praxi překladu. Olomouc: UPOL 2003.
- **Levý**, Jiří. Umění překladu. Vyd. 3., upravené a rozšířené verze 2. Praha: Ivo Železný 1998.
- **Nord**, Christiane. Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 3. Aufl. Heidelberg: Groos 1995.
- **Popovič**, Anton. Teória umeleckého prekladu. Bratislava: Tatran 1974.
- **Sklenářová**, Sylva. Nizozemsko. Praha: Libri 2006.
- **Tacitus**, Cornelius. Germánie in: Z dějin císařského Říma. Praha: Svoboda 1976, s. 330-363.
- **Vilíkovský**, Jan a Emil **Charous**. Překlad jako tvorba. Praha: Ivo Železný 2002.

Slovníky

- **Duden**. Duden online [online]. Dostupné z: <http://www.duden.de>
- **Köbler**, Gerhard: Althochdeutsch (Kurzfassung) [online]. Dostupné z: http://www.koeblergerhard.de/wikiling_1/ahds?lemma_op=contains&lemma=&german_translation_op=contains&german_translation=&english_translation_op=contains&english_translation=&&page=606
- **Wikimedia**. Wiktionary [online]. Dostupné z: <http://de.wiktionary.org>

Příloha: Výchozí text

IV. Tierhaltung und religiöser Kult in der germanischen Agrargesellschaft

Die Agrarkultur der Germanen war abhängig von der Fruchtbarkeit der Haustiere, dem Gedeihen der Getreidepflanzen von der Aussaat bis zur Ernte und dem zufälligen Ablauf des Wettergeschehens im Kreislauf eines Vegetationsjahres. Tierzucht, Aussaat und Ernte, Regen und Sonnenschein waren wesentliche Elemente, auf denen die materielle Existenz der Menschen jahrtausendlang beruhte. Auf diesen agrarisch bestimmten Lebenskreis beziehen sich alle sichtbaren Formen des in der germanischen Mythologie überlieferten Kultus, der jedoch seit der Christianisierung eine weitgehende Verdrängung durch christlichen Heiligenkult einseitig und Brauchtum bzw. Aberglauben andererseits im Bewußtsein des Volkes erfahren hat. Dem heutigen Menschen eigenes profanes Denken und eine klare Trennung der Tierzucht und des Getreideanbaues vom religiösen Kult wäre dem germanischen Ackerbauern unmöglich gewesen, dessen gesamtes Denken und Fühlen von naturmagischen Vorstellungen geprägt war. Tacitus berichtet in seiner Germania, daß in heiligen Hainen einem Gott geweihte Pferde gehalten wurden, die zu keiner Arbeit gebraucht werden durften, sondern als Orakeltiere fungierten:

„Eine besondere Eigenart des germanischen Volkes ist es jedoch, auch Witterung und Weisung von Rossen prüfend zu erforschen. Die Tiere werden auf Kosten des Stammes in den bereits erwähnten Hainen und Lichtungen gehalten, weißglänzend und durch keinerlei irdischen Dienst entweiht. Der Priester oder der König oder der Fürst des Gemeinwesens geht neben den Rossen her, die an einen heiligen Wagen geschnitten sind, und beobachtet ihr Wiehern und Schauben. Kein Vorzeichen genießt größeres Vertrauen, nicht nur in den breiten Schichten der Gemeinfrei: selbst bei den Vornehmen und Priestern; diese halten sich nämlich für Diener der Götter, von den Rossen meinen sie, sie wählten um den Willen der Götter.“⁵⁴

Sobald das jeweilige Tier dem Gott geweiht war, galt es als heilig und brachte seinem Besitzer Heil. In dieser Funktion vermochte es vor allem Unheil jeglicher Art abzuwehren, so daß überall dort, wo eine solche schützende bzw. abschreckende Macht erwünscht war, bestimmte Körperteile als apotropäisches Heilszeichen verwendet wurden. Um Haus und Hof zu schützen, wurden bei allen germanischen Völkern Pferdeschädel, aber auch die Häupter anderer Haustiere, z.B. der Rinder, am Giebel der Gebäude befestigt. Aber nicht nur im Bereich unmittelbaren menschlichen Lebens, dh. im Hofareal, das durch einen Zaun nach außen als privater Friedensbezirk abgegrenzt war, wurden solche Unheil abwehrende Zeichen in Form von Körperteilen der jeweiligen Gottheit geheiligten Tieren angebracht, sondern auch in der Wald- und Feldflur. Vor allem waren Gemarkungsgrenzen ein Ort, an dem es galt, Schaden jeglicher Art von außerhalb abzuhalten. Deshalb wurden sog. Neidstangen an solchen Plätzen errichtet, indem das Haupt eines geheiligten Opfertieres auf einen Pfahl ge-

IV. Tierhaltung und religiöser Kult in der germanischen Agrargesellschaft

steckt wurde. Sein aufgesperrter Rachen sollte sowohl schädliche Dämonen als auch feindliche Menschen abschrecken.

Dem Wasser als Symbol allen Lebens wurde eine besondere Verehrung zuteil. Vor allem der Austritt des Wassers aus der Erde galt als ehrwürdige Stelle: Quellen wurden als heilige Stätten angesehen und mit dem Namen des Tieres gegen alles Unheil geteilt, dessen Haupt dort an einem Baum oder an einer Stange befestigt war. Von diesem Ursprung aus wurde der Name des Tieres auf den daraus hervorgehenden Quellbach und seinen Verlauf übertragen. Das dreimalige Vorkommen des Fluhnamens Ebrach an den drei einander benachbarten Flüssen im nördlichen Steigerwald ist nicht einem auffälligen Vorkommen von Keilern an diesen drei Wasserläufen zuzuschreiben, sondern weist auf andere Faktoren der Namensentstehung hin. Ein erstes Anzeichen dafür ist in der Tatsache zu sehen, daß es sich bei diesen von einem Wildtier abgeleiteten Gewässer- oder Bergnamen fast immer um die Bezeichnung des männlichen Tieres handelt: Eber, Auerochs, Wiesel, Schell, Hengst und Hirsch überwiegend als Bestimmungswörter. Diese älteste Schicht von Gewässernamen, die auf einen Tiernamen zurückzuführen sind, wird jedoch von vielen Flur- und Geländennamen überlagert, deren Ursprung sowohl in der bäuerlichen Wald-Weidewirtschaft als auch in der adeligen Jagd und Tierzucht des Mittelalters liegt.

⁵⁴ Tacitus: Germania. Zweisprachig. Übersetzt und erläutert von Arno Meiserburger. Leipzig: Wissenschaften o.J. Cap. 10, S. 44-45.

V. Opfertiere der Germanen

Das Pferd

Das weiße Sachsenroß im Landeswappen von Niedersachsen ist ebenso wie der Stier im Wappen von Mecklenburg eine Reminiszenz an die einstigen heidnischen Opfertiere. Wie beliebt vor allem das Pferd als Opfertier bei den jüngst zum Christentum bekehrten Sachsen immer noch war, ergibt sich aus dem im "Indiculus superstitioinum", einem Kirchengesetz gegen den Aberglauben, enthaltenen Verbot des Essens von Pferdefleisch. Füllen, ganz besonders Schimmelbölen, galten unter den germanischen Pferdeopfern als das edelste und reinste, wie bereits Jacob Grimm festgestellt hat.⁵⁵

Das Schwein

Neben dem Opfer des Zucht- oder Herdenebers als Stühneber waren Ferkel die bevorzugten Opfertiere, wie die Etymologie des Wortes *Frischling* zeigt; denn bei den bekehrten Alamannen wurde es in der Form "Friscing" zum Synonym für Opfer und mit lateinisch "hostia" übersetzt.⁵⁶ Auch anderweitig hat der Eberkult im sprachlichen Bereich seine Spuren hinterlassen: Die lateinischen Bezeichnungen "porcellus" - Schweinchen und "Agnus"-Lamm werden zunächst in den Textquellen des frühen Mittelalters synonym für das Wort "Opfer" gebraucht; in bayerischen und alemannischen Schriftstücken werden die beiden lateinischen Wörter jedoch mit dem erwähnten "Friscing" wiedergegeben. Es war ein Frischling, d.h. ein sehr junges Schwein, das als Opfertier auserselbst war.⁵⁷ Den Zusammenhang zwischen dem Opfer-Schwein und dem Opfer-Lamm überliefert auch eine Lokalsage in Schweinfurt: Ursprünglich habe die Stadt eigentlich den Namen Lammfurt erhalten sollen, aber ein Steinmetz, der dieses Wappentier an der Rathausfront habe aushauen sollen, habe den Stein so ungeschickt bearbeitet, daß daraus das Abbild eines Schweines geworden sei. Noch im Jahre 1829 hat der Dichter Friedrich Rückert dieses - nach seiner und der Einwohner Ansicht - verunstaltete Wappentier an der Fassade des Rathauses besichtigt und in einigen Versen geschildert.

35

V. Opfertiere der Germanen

Das Schaf

Eine analoge Entwicklung wie Frischling zum Synonym für Opfer machte auch das Wort Lamm bzw. Schaf durch, das in den nordischen Sprachen die Bedeutung *sautis* (Schaf) behalten hat, während es im Gotischen identisch mit Opfer ist. Auch der Leit- oder Zuchthammel war ein bevorzugtes Opfertier.⁵⁸

Das Rind

Ähnlich wie bei den anderen Opfertieren wurden vor allem Jungstücker, d.h. Kälber und das männliche Zuchtstier, Bulle, Stier und (Fasel-)Ochse genannt, zum Opfer verwandt.

Der Ziegenbock

Von Papst Gregor I. ist ausdrücklich bezeugt und beschrieben worden, daß Ziegenböcke von den Langobarden in Oberitalien ihren Göttern geopfert und die Köpfe der Opfertiere verehrt wurden.⁵⁹

Der Hirsch

Außer den Haustieren waren auch ihre in freier Wildbahn lebenden Artgenossen - Wildeber, Wildpferd und Auerochse - zum Opfer tauglich. Eine Sonderstellung unter diesen jagdbaren Tieren nimmt der Hirsch ein; denn er scheint beim Opfer ähnlich bevorzugt worden zu sein wie das weiße Pferd. Die der Gottheit geweihten Exemplare wurden gleichfalls in einem eigenen Gehege gehalten, worauf sehr wahrscheinlich die Ortsnamen Hirschaid und Wiesentheid hindeuten. Jacob Grimm hat folgendermaßen auf dieses Hirschopfer hingewiesen: "Als ein anderes Bild der Sonne kennen wir schon den Hirsch; aber dieser wurde zur Julzeit geopfert. - Doch ward wohl auch bei dem Fest der Sommerwendende der Hirsch geopfert, wie aus den sog. *bachanalia cervi*, dem jährlichen Hirschessen des Rates zu Frankfurt hervorgeht."⁶⁰

Geziefer und Ungeziefer

Für die Gesamtheit der zum Opfer tauglichen Tiere wurde der Ausdruck *ahd. zebur*, ags. *ifur* gebraucht. Das nhd. Sammelwort *Geziefer* umfaßt alle nützlichen Haustiere des Bauernhofs, zu denen die dem Menschen unnützen als Ungeziefer einen Gegensatz bilden. Ursprünglich bestand lediglich ein Unterschied zwischen den opferbaren und den *nicht* opferfähigen Tieren, so daß das

⁵⁵ Grimm, Jacob: Deutsche Mythologie. 4. Ausgabe. (Hrsg. E.H. Meyer). Reprint 1953. Tübingen, Band I-III.

⁵⁶ Beck, Heinrich: Das Ebersingum im Germanischen, Berlin 1955, S. 64.

⁵⁷ Betz, Werner: Die allgermanische Religion. (Deutsche Philologie im Aufriß), Berlin 1962.

⁵⁸ Betz, Werner: aa.O. S. 254f.

⁵⁹ *Germanen. Varahne. Rarabne. Historiae. Palatiniae. Germanicae.* Berlin 1978 S. 70

V. Opfertiere der Germanen

heutige Wort Ungeziefer in vorchristlicher, d.h. heidnischer Zeit nur besage: "ein zum Opfer nicht taugliches Tier".

Die Feier des Opfers

Aus dem 10. Jh. ist ein Bericht über ein heidnisches Opferfest in Schleswig überliefert: "Sie feiern ein Fest, an dem sie alle zusammenkommen, um den Gott zu ehren und um zu essen und zu trinken. Wer ein Opfertier schlachtet, errichtet an der Tür seines Gehöftes Pfähle und tut das Opfertier darauf, sei es ein Rind oder ein Widder oder ein Ziegenbock oder ein Schwein, damit die Leute wissen, daß er es seinem Gotte zu Ehren opfert."⁶¹ Allerdings nicht das ganze Tier, sondern lediglich die dem Gotte vorbehaltenen Teile wie Kopf, Klauen, Fell bzw. Haut, wurden auf eine Stange neben das Hoftor gesteckt. Das Fleisch wurde ohne jede Ausnahme gekocht. Brandopfer, wie sie im Orient und bei Griechen und Römern üblich waren, kannten die Germanen zu keiner Zeit, da sie in der Abgeschlossenheit des nördlichen Europa den Status der indogermanischen Religion über Jahrtausende hinweg bewahren konnten, ohne von vor-asiatischen Kulturen beeinflusst zu werden. Erst die Völkerwanderungszeit beendete diese Situation der Isolation in kultureller und religiöser Hinsicht, indem sich als erste die ostgermanischen Völker wie Goten und Wandalen dem - arnischen - Christentum zuwandten. Der Opferschmanskus verband die Teilnehmer am Opfermahl, die Sudgenossen, mit demjenigen Gott, dem sie das Opfer darbrachten. Dem Gott selbst blieben von den Eingeweihten Herz, Leber und Lunge vorbehalten, welche der Priester zur Weissagung benutzte. In der Fachsprache der Metzger hat sich dafür bis zum heutigen Tage mit dem Ausdruck "das Gebütt" (das dem Gott Gebotene) ein Relikt des einstigen heidnischen Opfertrauches erhalten. In Opfersesseln wurde das Blut aufgefangen, womit nicht nur das Volk und die Götterbilder besprengt, sondern auch die Wände des hölzernen Tempelgebäudes innen und außen bespritzt wurden, so daß sie im Laufe der Zeit eine rötliche Farbe annahmen.

VI. Die germanische Mythologie und ihre Gottheiten

1. Wodan und Donar

Angesichts der späten schriftlichen Überlieferung bei den westgermanischen Stämmen - Angeln, Sachsen, Franken, Thüringern, Alamannen, Bayern - ist es erforderlich, die nordgermanische Religion der Eisenzeit und des frühen Mittelalters als Ergänzung heranzuziehen. Für die Heerkönige der Völkerwanderungszeit wurde der Gott der Herrschaft, des Kampfes und des Sieges, *Wodan*, der wichtigste Gott, so daß bei den wandernden Stämmen und den sie antwortenden Fürstengeschlechtern die Verehrung der übrigen Gottheiten in den Hintergrund gedrängt wurde und eine eher zweitrangige, bisweilen sogar mehr persönliche oder private Funktion hatte. Die Entwicklung tendierte allen Anzeichen nach immer mehr dazu, daß sich bei jedem Volk aus der Vielzahl gleichrangiger Gottheiten ein dominierender Hauptgott herausbildete. Am deutlichsten zeigte sich dieser Wechsel bei den Wimmelern, die sich nach dem Sieg über ihre Gegner nunmehr Langobarden, d.h. Langbärte, nannten, und zwar nach einem der Beinamen Wodans, des Gottes, der ihnen den Sieg geschenkt hatte, wie ihre Stammesgeschichte zu berichten weiß.

In der soziologischen Schichtung der germanischen Religion stehen sich seit der Völkerwanderungszeit die Ethik der adeligen Gefolgschaft eines Fürsten und die der Ackerbau und Viehzucht betreibenden Landleute gegenüber. Wodans Funktion als Gott der Schlacht und der Gefallenen weist darauf hin, daß er der Gott der kriegerischen Gefolgschaft war. *Donar* hingegen war ein typischer Bauerngott, wie es in seiner Eigenschaft als Gewittergott zum Ausdruck kommt. Den Gegensatz zwischen beiden Göttern zeigt folgender Vers der Edda:

Das Knechtvolk hat Thor, doch die Könige hat Odin,
die da fallen im Feld. ^{61b, 14}

Daß dahinter jedoch weder Feigheit noch sklavenhafte Gesinnung, sondern der praktische Sinn des Volkes für die Realität des Lebens steckt, erkennt man aus einer anderen Stelle:

Besser ist's lebend, als leblos zu sein:

wer lebt, kriegt die Kuh,
Feuer sah ich rauchen auf des Reichen Herd,
doch er lag tot vor der Tür.

Der Handlose hütet, der Hinkende reitet,
tapfer der Taube kämpft;

blind ist besser als verbrannt zu sein:
nichts taugt mehr, wer tot. ⁶²

VIII. Das Kultgebiet der Gottheiten Frigg und Fró in Franken

nischen Opferdienst bestimmt waren. Analog dazu wäre die Herkunft des Ortsnamens Wiesentheid, 918 als *Wisentheida* urkundlich belegt, als eine Weide der heiligen Wisente, der Auerochsen, die zum Opfer auserkoren waren, zu verstehen.

Im Zusammenhang mit Schweinsaupten und Hundshaupten ist auch der Name des Hauptmoores im Regnitztal nahe Bamberg aufschlußreich. Dieses Moor ist nach dem Kopf eines Tieres, der dort an einem Baum oder an einer Stange angebracht war, benannt worden. Der ursprüngliche Tiername ist jedoch nicht überliefert worden, so daß man lediglich vermuten kann, es sei einst ein Roßhauptmoor oder ein Schweinsauptmoor gewesen.

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtnamen Englands. Oxford, Swinford und White Horse Hill - Ochsenfurt, Schweinfurt und Habberg in England

Furt- und Ortsnamen, die das Grundwort "-ford" (-furt) enthalten, sind in Großbritannien ungewöhnlich zahlreich vorhanden. In den Publikationen der English Place-Name Society sind ungefähr 1300 Furtnamen erfaßt und etymologisch erklärt worden. Für die Thematik dieser Studie kommen vor allen anderen diejenigen Furtnamen in Betracht, die auffälligerweise mit den deutschen Furtnamen am mittleren Main sprachlich und inhaltlich identisch sind. Für den interessierten Namenforscher ist es zunächst ein überraschendes Paradox, das sich jedoch bei genauer Kenntnis der historischen und mythologischen Zusammenhänge in ein logisches Phänomen von erstaunlicher Dimension ausweitet, das darin besteht, daß Ochsenfurt, Schweinfurt und der Habberg ihr sprachlich und etymologisch exaktes Analogon an der oberen Themse haben: Oxford, Swinford und White Horse Hill. Der Name der berühmten englischen Universitätsstadt ist in vielen schriftlichen Belegen aus dem Mittelalter stets als *Oxenforda* oder *Oxenford* eindeutig als *Ochsenfurt* überliefert worden.¹³⁷

In der Ortsnamenkunde Großbritanniens findet sich immer wieder die auch in deutschen Publikationen häufige Deutung der betreffenden Furtnamen, daß an jener Stelle die im jeweiligen Bestimmungswort genannten Tiere den Durchgang durch den Fluß zu passieren pflegten, da der Wasserstand ihrer zoologischen Größe entsprechen habe. Eine solche, für jeden Laien durchaus verständliche Erklärung, die keiner näheren historischen oder etymologischen Erläuterung zu bedürfen scheint, genügt jedoch den Ansprüchen wissenschaftlicher Methode keineswegs. Problematisch werden solche populären Interpretationen aber erst, wenn das angeblich bewährte Schema sich bei dem einen oder anderen Furtnamen als nicht anwendbar erweist. Ein Beispiel dafür ist der Name *Gosford*, d.h. Gänsefurt; denn weder Hausgänse noch Wildgänse benötigen eine Furt, um ein Gewässer überqueren zu können. Aus diesem Grunde wurde das unter den Autoren ansonsten übliche Prinzip der Interpretation bei den ziemlich zahlreichen Gänse-Furt-Namen in England abgeändert: "Go, old english *goose*, is specially frequent in numerous Gosfords and Gosforths, meaning "fords haunted by geese", a common country sight, not "fords used by geese".¹³⁸ Im Unterschied zu den anderen Furtnamen, die im Sinne von Durchgangsstellen bestimmter Tiere erklärt werden, wird somit Gosford - Gänsefurt als "von Gänsen bevölkerte Furt" interpretiert. Der etymologische Trugschluß in dieser vor-

¹³⁷ English Place-Name Society, Vol. XXII und XXIV, The Place-Names of Oxfordshire. (Margaret Gelling), Part I, Cambridge 1953, Vgl. S. 19-20; Oxford.

¹³⁸ English Place-Name Society, Volume I, Part II, The Chief Elements Used in English Place-Names. Edited by Alison Mawer, Cambridge 1974, S. 70.

¹⁴⁰ Stenton, Frank, Meery: The Historical Bearing of Place-Name Studies. Anglo-Saxon Heath-

¹³⁹ Philippson, Ernst, Alfred: Germanisches Heidentum bei den Angelsachsen. Leipzig 1929, S. 61.

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtamen Englands

dergründigen Deutung liegt jedoch darin, daß der Aspekt der Frequenzierung als Ersatz für die offensichtlich unzutreffende Durchquerung ebenfalls nicht nachvollziehbar war. Wie am Beispiel der Namen Ochsenfurt und Schweinfurt am Main nachgewiesen werden konnte, war der onomatopoeisch entscheidende Faktor in der Funktion solcher Furtamen als Kultstätten der germanischen Fruchtbarkeitsgottheiten gegeben, deren Opfer- bzw. Attributiere zu Bestimmungswörtern dieser Furtamen wurden.

Diese Parallelität der Namen kultischen Ursprungs wird logischerweise fortgesetzt in dem südwestlich von Oxford gelegenen White Horse Hill, einem Geländedenamen, der sprachlich und mythologisch genau dem deutschen *Habberg* nördlich von Schweinfurt und Haßfurt entspricht. Allerdings wurde hier statt des im germanischen und althochdeutschen Sprachgebrauch üblichen Synonyms *Hazon* für die weißgrauen Schimmelfohlen die Bezeichnung "weißes Pferd" zum Bestimmungswort des Geländedenams. Ihm entspricht eine überdimensionale, in den weißen Kalkstein eingeritzte Pferdefigur auf dem Plateau eines markanten Bergrückens. Bis in die Gegenwart wird die Granasarbe immer wieder entfernt, damit sie das Bildnis nicht überwuchern kann. Die Entstehung dieser ungewöhnlichen Zeichnung wird von den Wissenschaftlern ganz allgemein den Kelten zugeschrieben und von ihnen in die Zeit um 100 v. Chr. verlegt. Genauere Untersuchungen über das tatsächliche Alter dieses Tierbildes und dessen damit verbundenen Brauchtums würden aufschlußreiche Einzelheiten darüber offenbaren, inwieweit hier sich keltische und germanische Mythologie miteinander vermischen. Zunächst kann jedoch nur festgestellt werden, daß eine auffällige Parallelität in dem Bezug der erwähnten Namen zueinander besteht, obwohl sie geographisch in einander weit entfernten Regionen liegen: die einen am mittleren Main und die anderen an der oberen Themse. Das beiden Regionen gemeinsame anthropologische, sprachliche und religiöse Element besteht in der Herkunft der Bevölkerung aus der Gruppe der Westgermanen, deren ursprüngliche Heimat sich zwischen Dänemark im Norden und der Grenze des Römischen Reiches im Süden, sowie dem Rhein im Westen und der Ostseeküste im Osten erstreckte.

Der in den erwähnten Furtamen enthaltene Bezug zu germanischen Kult- und Opferstätten ist bislang auch in der englischen Ortsnamendliteratur nicht erforscht worden. Selbst dort, wo sich Ansätze dazu bieten, hat man sie mit ziemlich großen Deutungsversuchen übergegangen: "Die sog. Saxon Horses oder White Horses bei Uffington (Berks.), in Sussex, Dorset, Buckinghamshire, Warwickshire, Wiltshire und Yorkshire - riesige Tierbilder, die durch Ausschneiden des Rasens auf Kreidegrund hergestellt sind - stammen nach dem Stil der ältesten von ihnen zu urteilen, wohl aus britischer Zeit."¹³⁹ Diese in der wissenschaftlichen Forschung Großbritannien als allgemeingültig anerkannte Feststellung erweist sich jedoch bei genauerem Betrachten als keineswegs stichhaltig: denn die White Horses sind typisch für die von Angeln und Sachsen im fünften Jahrhun-

¹³⁹ Philipsson, Ernst Alfred: Germanisches Heidentum bei den Angelsachsen. Leipzig 1929, S. 11.

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtamen Englands

dert besiedelten Regionen und kommen in den einstigen keltischen Gebieten nicht vor. Ein weiteres Argument gegen eine britische Herkunft dieser überdimensionalen Tierbilder ist aus der Heimat der im 5. Jahrhundert nach Britannien ausgewanderten Sachsen anzuführen: Das Wappen von Westfalen und von Niedersachsen zielt auf bekannte weiße Sachsenroß. Dieses weiße Roß bezieht sich in der germanischen Mythologie einzig und allein auf den Kult der beiden Pferdegottheiten Wodan und Fró-Frikko, die bei den Nordgermanen Odin und Freyr-Frö genannt wurden.

Zwischen dem Bergnamen White Horse Hill südlich der oberen Themse und dem mit ihm identischen Namen des Habbergs in Mairfranken besteht noch eine weitere Parallelität in Form eines uralten, an beiden Bergen jeweils vorbeiführenden Fernweges, der vermutlich in beiden Fällen nicht germanischen, sondern keltischen Ursprungs sein dürfte: Am White Horse Hill vorbei verläuft der *Ridge Way*, am Habberg entlang entspricht ihm ein ebensolcher Fernweg, nämlich der *Renweg*. Beide Verkehrswege haben miteinander gemeinsam, daß sie oftmals weitaus von Siedlungen und ziemlich geradlinig durch das Gelände verlaufen. Der *Renweg* ist der Fernverbindungswege zwischen Bamberg und Fulda gewesen, zwei Zentren kirchlicher und politischer Macht im Mittelalter. Der ihm entsprechende *Ridge Way* in England wird von den Forschern für eine keltische oder römische Fernstraße gehalten. Auch der *Renweg* könnte bestimmte Anzeichen nach bereits ein von den Kelten angelegter Fernweg gewesen sein; denn er führt über die dem Habberg östlich benachbarte sog. Schwedenschanze, die aber nichts mit den Schweden im Dreißigjährigen Krieg zu tun hat, sondern einst eine gewaltige Höhenfestung der Kelten mehrere Jahrhunderte v. Chr. war. Die Übernahme vorgeschichtlicher Wege und Kultstätten ist in England für das Heidentum der Angeln und Sachsen mehrfach nachgewiesen worden.

Die auffällige Parallelität der Furtamen am mittleren Main mit denjenigen an der oberen Themse ist ein ziemlich sicheres Indiz dafür, daß der Ursprung beider Namensgruppen in vorchristlicher Zeit, d.h. in der Epoche des ausgehenden Heidentums liegt. Tatsächlich hat bereits im Jahre 1941 Stenton ausdrücklich darauf hingewiesen, daß die Region um Oxford die meisten Ortsnamen aufweist, in denen eine Spur des einstigen Heidentums enthalten ist: "... a known site of heathen worship. - The chief gaps in the distribution of these sites occur in the south and south-west of Oxfordshire and the north of Berkshire."¹⁴⁰ Allerdings war bzw. ist die englische Forschung ganz auf die in zahlreichen Orts- und Furtamen nachweisbaren Spuren der germanischen Götter Wodan und Donner fixiert, so daß die einen Bezug zum heidnischen Kult enthaltenden Furtamen bislang der Aufmerksamkeit der Wissenschaftler entgingen. Die erwähnte Konzentration von Namen, die auf einen einstigen heidnischen Kult hinweisen, ist im Umkreis von Oxford ungewöhnlich und auffällig. Zwischen Swinford und Oxford liegt nämlich das *Farmoor*, im Bestimmungswort *Far* - Stier enthaltend,

¹⁴⁰ Stenton, Frank Merry: The Historical Bearing of Place-Name Studies. Anglo-Saxon Heathen-

¹⁴⁵ *... and the English Language Association, Oxford 1910.* *Place-Names Formed from Animal-Head Names*, S. 403, App. I.

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtnamen Englands

also ein "Stiermoor". Daß es sich hier keineswegs um ein Weidegebiet für Ochsen oder Zuchbullen gehandelt hat, geht aus der Bedeutung des Grundwortes hervor; denn Moore sind als Viehweiden ungeeignet, da die Gefahr bestünde, daß die Tiere im Schlamm versinken würden. Außer Quellen und Furtten waren vor allem Moore beworfene Opferplätze des germanischen Heidentums gewesen, wie die zahlreichen, archäologisch erforschten Opfermoore in Schleswig, in Jütland und in Thüringen zur Genüge beweisen.

Diese heidnisch-kultische Herkunft von Oxford und Swinford wird ergänzt durch einen dritten Furtnamen: Gosford liegt nur etwa drei Kilometer nördlich von Oxford an der Themse. Wolfgang Golther hat bereits vor genau einhundert Jahren darauf hingewiesen, daß auch Gänse wichtige Opfertiere im heidnischen Brauchtum waren, wie die heute noch bekamte Martinsgans in christlich sublimierter Form erkennen läßt. In Oxford, der englischen Namensparallele zum mainfränkischen Ochsenfurt, war noch im 19. Jh. ein recht eigenartiger Brauch vorhanden, der an den einstigen Zusammenhang mit dem Kult des Gottes Fró erinnert: "Der Butler betrat die Halle mit einer gewissen Feierlichkeit; er war begleitet von einem Diener an jeder Seite mit einem großen Wachslicht und trug eine silberne Platte, auf der ein gewaltiges Schweinehaupt war, verziert mit Rosmarin, mit einer Zitrone im Maul, das mit großer Formalität oben an die Tafel gesetzt wurde."¹⁴¹ Diese Zeremonie wurde von den Studenten mit einem typisch englischen Gesang, einem "old carol" begleitet. Ein solcher "boar's head carol" - Eberkopfgesang - ist nichts anderes als die in England allgemein üblichen "toast and feasting songs", d.h. Toast- und Festgesänge, die größtenteils auf heidnische Kultgebräuche zurückgehen.

Es sind aber auch schriftliche Belege überliefert, aus denen hervorgeht, daß nicht nur Quellen, sondern auch Furtten zu heidnischen Kultzwecken dienten. In Urkunden des 9. und 10. Jh.s werden mehrfach heilige Gewässer als Furtnamen erwähnt: "To halgan forde" - "zu der heiligen Furt" heißt es in einem Schriftstück des Jahres 1085. Eine "Halgeforde", d.h. eine "Heiligfurt" wird in einer Urkunde aus dem Jahre 970 genannt.¹⁴² Trotz der offiziellen Bekehrung zum Christentum hielten die Angelsachsen in ihrem Brauchtum an manchen heidnischen Gewohnheiten fest, so daß zu Beginn des 11. Jh.s der König Knut der Große ein ausdrückliches Verbot erließ, das sich gegen die Verehrung von fließendem Wasser richtete, das dem Volksglauben nach magische Kräfte zur Heilung von Krankheiten besaß.

Schweinsaupten in England

Nicht nur Ochsenfurt und Schweinefurt haben ihre wörtliche und inhaltliche Entsprechung in den mit ihnen identischen Ortsnamen an der Themse, sondern auch der Name Schweinsaupten kommt in England als Swineshead vor, sogar

¹⁴¹ Beck, Heinrich a.a.O. S. 66.

18

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtnamen Englands

in mehreren Exemplaren. Swineshead - je eines in Lincolnshire und Bedfordshire - im *Domesday Book* als Swineswed überliefert, aus altsächsisch swines headfod kontrahiert zu swines head, entspricht ganz exakt dem deutschen Wort und Begriff "Schweinsaupt". Die Erklärung dieses hochinteressanten heidnischen Kultnamens ist jedoch ein typisches Beispiel für eine Verlegenheitslösung, wie sie gelegentlich auch bei den ansonsten sehr solide arbeitenden englischen Ortsnamenforschern zu finden ist: "Perhaps a fanciful name of some natural object. - Vielleicht ein Spottname für eine natürliche Gegebenheit."¹⁴³ Bereits im Jahre 1910 wies Henry Bradley auf die heidnisch-kultische Herkunft solcher Furt- bzw. Ortsnamen wie Gateshead - Geißhaupt, Farcet - Stierhaupt, Shepshed - Schaßhaupt, Swineshead - Schweinsaupt, Hartshead - Hirschhaupt und Manshead - Mannshaupt aus dem Bereich germanischer Rechtsbräuche hin:

"Ich vermute, daß diese Namen auf eine Sitte deuten, nämlich das Aufrichten des Hauptes eines Tieres oder einer Repräsentation davon an einem Pfahl, um den Platz für eine öffentliche Versammlung unter freiem Himmel zu bezeichnen. Die Erklärung dieser seltsamen Tatsache ist, daß es Sitte war, eine Hundertschaft nach der Stelle zu benennen, die höchstwahrscheinlich in der Mitte eines unbewohnten Moores lag, wo sich die Männer der Hundertschaft zur Beratung versammelten."¹⁴⁴

Solche germanische Thingplätze waren stets auch öffentliche Kultstätten; denn die Rechtsgenossenschaft war gleichzeitig eine Kultgenossenschaft, wie bereits erwähnt wurde. Auf diesen untrennbaren Zusammenhang hat auch Bruce Dickins bereits vor mehreren Jahrzehnten hingewiesen, indem er ausdrücklich hervorhob, es könne keinem Zweifel unterliegen, daß diese mit dem Grundwort "-haupten" gebildeten Ortsnamen belegen, "that the place they indicate was once the site of bloody sacrifice, in which the *hæfod*, human or animal, was offered to a heathen deity."¹⁴⁵ Der Platz, den sie bezeichnen, war also einst die Stätte eines blutigen Opfers, bei dem das Haupt eines Menschen oder eines Tieres einer heidnischen Gottheit dargebracht wurde. Im 10. Jh. erwähnt der Chronist Beda, daß die heidnischen Angelsachsen ein Ziegenbockshaupt - caput caprae - verehrt hätten. Auch bei Adam von Bremen findet sich in seiner Beschreibung des großen Festes, das die Schweden alle neun Jahre in Uppsala zu feiern pflegten, der Hinweis auf den Kult mit Tierhäuptern: "Von jedem männlichen Wesen opfern sie neun Häupter, mit deren Blut die Götter zu besänftigen Sitte ist. Die Körper aber hängen sie in dem Hain auf, der unmittelbar neben dem Tempel ist."¹⁴⁶ Im einzelnen erwähnt Adam von Bremen folgende Wesen als Opfer: Mann, Roß und Hund. Auch der Bischof Thietmar von Merseburg kennt diese drei, erwähnt aber, daß Hähne gleichfalls dazu gehören.

Im Zusammenhang mit Manshead - Mannshaupten ist abschließend zu betonen, daß Tatsachen in den Annalen davon berichtet, wie der Feldherr Germanicus im Jahre 15

¹⁴³ Skeat, Walter: *The Place-Names of Bedfordshire*. Cambridge 1906, S. 28.

¹⁴⁴ Bradley, Henry: *Essays and Studies by Members of the English Association*. Oxford 1910.

¹⁴⁵ Zitiert nach Bruce Dickins: *Place-Names Formed from Animal-Head Names*. S. 403, App. I. Dickins, Bruce: a.a.O. S. 406. In: Bradley, Henry (Anm. 144).

19

IX. Germanisches Heidentum und seine Manifestation in Furtunnen Englands

n.Chr. den Schauplatz der Varusschlacht aufsucht, wo die römischen Soldaten voller Entsetzen Menschenköpfe, an Baumstämme genagelt, vorfinden. Es waren zweifellos die Häupter gefangener Römer, welche auf diese Weise von den siegreichen Germanen ihrem Schlachtergott Wodan geopfert worden waren. Während in England diese heidnischen Kultnamen in mehreren Dutzend Exemplaren überliefert sind, gibt es in Deutschland nur einige wenige Belege dafür: Schweinsaupten in den Haßbergen, Hundshaupten in der Fränkischen Schweiz, Mannshaupten bei Schorndorf, Robshaupten im Allgäu, Thierhaupten in Schwaben und Eselshaupten in Niederbayern. Als gesichertes Ergebnis dieser Zusammenhänge ist festzuhalten, daß außer den erwähnten Furtorten am Main, nämlich Hadfurt, Schweinfurt, Hirschfurt und Ochsenfurt, ein weiterer Name sowohl sprachlich als auch inhaltlich seine exakte Entsprechung in England hat: Schweinsaupten an der Baunach ist in jeder Hinsicht identisch mit dem englischen Swineshead. Am einstigen Ursprung dieser Namen im heidnischen Kult der westgermanischen Stämme kann aufgrund der aufgezeigten Gemeinsamkeiten wohl kaum ein berechtigter Zweifel geäußert werden.

X. Orts- und Flurnamen Dänemarks in ihrer Beziehung zur germanischen Religion

Von der jütländischen Halbinsel und den dänischen Inseln sind während der Völkerwanderungszeit und im frühen Mittelalter Teile der dort ansässigen Bevölkerung abgewandert. Eine dieser Migrationsrichtungen führte nach Norden, und zwar nach Schweden; denn die Tatsache, daß Frey-Frikko zum schwedischen Volksgott werden konnte, ist vor allem auf eingewanderte ethnische Elemente aus dem Bereich des einstigen Nerthus-Kultes zurückzuführen. Dieser Bewegung nach Norden entsprachen ähnliche Züge nach Westen, in deren Verlauf sich dänische, aber auch andere skandinavische Siedler in den Küstengebieten der britischen Inseln niederließen. Im 5. Jh. wanderten mit den Angeln und Sachsen die namengebenden ethnischen Gruppen nach Britannien ein, deren ursprüngliche Heimat in Niederdeutschland zum südgermanischen Religionsgebiet gehörte. Zur Zeit des großhüringischen Reiches gelangten einzelne Gruppen, die allgemein als Angeln und Warnen bezeichnet werden, im Süden bis an den mittleren Main, den sie jedoch siedlungsgemäß nicht überschriften. Die bereits erwähnte, höchst auffällige Parallelität und Identität bestimmter Ortsnamen keltischer Herkunft am Main, an der Altmühl, im nördlichen Bodenseegebiet und an der Themse in England ist auch auf der jütländischen Halbinsel festzustellen.

1. Hoved - Haupt - Namen

Eine zahlreiche Gruppe unter den mit dem Grundwort -hoved (-haupt) zusammengesetzten Orts- bzw. Geländebezeichnungen hat einen Tiernamen, oft in Genitivform, als Bestimmungswort:

Bolhoved	-	Bulshaupt, Bullenhaupt
Folehoved	-	Fohlenhaupt
Hanehoved	-	Hahnenkopf
Hornhoved	-	Hennenkopf
Honshoved	-	Hühnerkopf
Hestehoved	-	Pferdehaupt
Horschoved	-	Roßkopf, Robshaupt
Hundehoved	-	Hundekopf, Hundshaupt
Kathoved	-	Katzenkopf
Kohoved	-	Kuhkopf, Kuhhaupt
Lamhoved	-	Lammhaupt, Lammkopf
Svinehoved	-	Schweinehaupt
Fuglehoved	-	Vogelkopf
Harehoved	-	Hasenkopf

100

101

X. Orts- und Flurnamen Dänemarks in ihrer Beziehung zur germanischen Religion

Rottelved - Rattenkopf
 Uivehoved - Wolfskopf, Wolfshaupt

Während die ersten zwölf Namen die bei den Germanen üblichen Haustiere repräsentieren, sind die letzten vier die Bezeichnungen von in freier Wildbahn lebenden Tieren, die grundsätzlich nicht zum Geziefer, abd. zebur, dh. zu den opferbaren Tieren, gehörten. Sehr wahrscheinlich sind Hase, Ratte, Wolf und die meisten Vögel der negativen Kulldimension des Schandenzaubers zuzurechnen, wie er für den Bereich der sog. niederen Mythologie überliefert ist. Den erwähnten Ortsnamen in Dänemark entsprechend, kommen ziemlich häufig auch in norwegischen und schwedischen Namen diese Tiergattungen als erstes Kompositionsglied vor. Auch sie sind primär Gelände- und Flurbezeichnungen, aus denen heraus sich einzelne Siedlungsnamen entwickelt haben.

2. Vad - Furt - Namen

In ungefähr 750 Orts- und Flurnamen, die über das gesamte Einzugsgebiet der großen und kleinen Wasserläufe Jütlands und der dänischen Inseln verstreut sind, ist "vad" (-furt) als Grundwort enthalten. Zu diesen mit "vad" zusammengesetzten Namen tritt in der Regel ein Wort als erstes Kompositionsglied, das sich auf Beschaffenheit, Lage, Naturgegebenheit, Pflanzen, Tiere oder Verkehrtwesen bezieht. Die mit einem Triemamen gebildeten Flurbezeichnungen sind jedoch eine verschwindend kleine Gruppe, wie nachfolgende Übersicht zeigt:

Farevad	-	Schaffurt
Gaasvad	-	Gansfurt
Gassevad	-	Gänsefurt
Harevad	-	Hasefurt
Hjertvad Dam	-	Hirschfurt Damm
Hjortvad	-	Hirschfurt
Horsvad	-	Robfurt
Hundevad	-	Hundefurt
Oksevad	-	Ochsfurt
Oksenvad	-	Schweinfurt
Svinvad, Svinevad	-	Schweinfurt, Ziegenfurt
Geddevad, Gedevadled	-	Geißelfurt, Ziegenfurt

Auffälligerweise kommen Hirschfurt, Ochsenfurt und Schweinfurt jeweils dreimal vor, während für Gansfurt, Robfurt und Ziegenfurt zwei Exemplare überliefert sind. Hundefurt und Schaffurt sind nur in je einem Beleg vorhanden. Ungewöhnlich ist die Bezeichnung Harevad - Hasenfurt; denn weder im deutschen noch im angelsächsischen Sprachgebiet findet sich ein solcher Name. Es könnte sich hier um eine sekundäre Form aus dem hohen Mittelalter handeln, als der Hase zu einem durch die christliche Religion tolerierten Substitut für frühere, heidnische Kulttiere wurde.

X. Orts- und Flurnamen Dänemarks in ihrer Beziehung zur germanischen Religion

3. Oksenvad, Svinvad, Hjortvad und Hasebjerg - Ochsenfurt, Schweinfurt, Hirschfurt und Habberg in Dänemark

Der heidnische Kult, welcher den Namen Ochsenfurt, Schweinfurt, Hirschfurt und Habberg am mittleren Main zugrunde liegt, hat sich auch in anderen Regionen mit einstmalig küstengermanischer Bevölkerung in analogen Geländebzw. Ortsnamen niedergeschlagen. Wie bereits erläutert, entsprechen den deutschen Flurnamen am Main und dem Habberg ganz exakt ihre Parallelen Oxford, Swinford bzw. White Horse Hill an der oberen Themse in England. Dieselben namenbildenden Faktoren waren jedoch auch im Süden Dänemarks wirksam, wo anglisch-warnische Stämme ihre Heimat hatten und von wo Teile von ihnen südwärts vorstießen, bis sie sich am mittleren Main niederließen, während andere Siedlergruppen zur gleichen Zeit über die Nordsee westwärts führten, um sich im südlichen Britannien eine neue Heimat zu erobern.

Unter den ungefähr 750 Flurnamen in Dänemark, einschließlich der von ihnen abgeleiteten Namen, sind auffälligerweise nur einige, die mit den Bestimmungswörtern Oksen-, Svin- und Hjort- gebildet sind;¹⁴⁷ Gemeinsam ist den deutschen, den angelsächsischen und den dänischen Flurnamen mit diesen drei Bestimmungswörtern zunächst ihr singuläres Vorkommen unter Hunderten anderer Flurnamen. Außerdem sind sie stets in der näheren oder weiteren Nachbarschaft zueinander anzutreffen und stehen folglich auch in einem bestimmten Kausalsammenhang miteinander und zueinander, der letztlich nur aus der germanischen Mythologie heraus zu erklären ist. Ein weiteres, ihnen allen gemeinsames Merkmal ist ihre Lage an einem größeren Fluß, und zwar nicht an seinem Unterlauf, sondern im mittleren und oberen Bereich des Gewässers. Darüber hinaus ist ihnen allen gemeinsam, daß sie nicht an irgendeiner beliebigen Stelle des Flußlaufes liegen, sondern genau dort, wo in germanischer Zeit und im frühen Mittelalter Fernstraßen das betreffende Gewässer kreuzten. Demnach hatten diese Übergangsstellen mitsamt ihren Kultplätzen nicht nur eine lokale und regionale, sondern sogar eine überregionale Funktion.

Oksenvad liegt an dem Fluß Nørrea, der in die Gram Å mündet. *Svinevad* ist ein Flurname an der Einmündung des Flußchens Spangsa in die Nørrea, und zwar unmittelbar neben dem kleinen Ort *Revsøgaard*. *Hjortvad* ist ebenfalls ein Flurname an der Fovsa, einem der oberen Zuflüsse zur Nørrea. An der Quelle der Nørrea liegt der Ort *Frørrup*, dessen Bestimmungswort den Namen der Göttin *Frøja* d.h. *Freya* aufweist. Dort am Ursprung des Flusses war wahrscheinlich eine Stätte, an der diese Gottheit verehrt wurde. Der südlich von Frørrup gelegene, 60 m hohe Koberg (Kulberg) dürfte seinen Namen vermutlich im Zusammenhang mit dem Kult der Göttin Frøja - Freya erhalten haben. Auch an der Flur- und Ortsnamen beziehen sich indirekt auf die Verehrung der germanischen Fruchtbarkeitsgottheiten Frø und Frøja - Freyr und Freya - in Däne-

¹⁴⁷ Dänemarks Stednavne Nr. 3, S. LXIII-LXIV. Inledning. København 1944. - EDV-Liste aller Flurnamen Dänemarks, vom Geodætisk Institut, Topografisk Afdeling, und von dem Institut for Navneforskning Københavns Universitet, København, dem Verfasser im Jahre

X. Orts- und Flurnamen Dänemarks in ihrer Beziehung zur germanischen Religion

mark. Nördlich von Hjortvad - Hirschturt - liegen in einem größeren Waldgebiet namens *Swanmose*, d.h. Schwannemoos, einige Seen. Dieses Schwannemoor steht mythologisch in Beziehung zur Schweinjungfrau Fröja - Freya, der auch der Schwan als eines ihrer zahlreichen Attributiere zugehörte. Eine interessante Parallele dazu ist in dem Ortsnamen Schwamfeld bei Schweinfurt am Main vorhanden; denn auch hier war eine Flur nach dem Attributer der Göttin Fröja-Frige benannt worden. Ungefähr zwanzig Kilometer nordwestlich von Oksenvad liegt der kleine Ort København - Kithaupten, der gleichfalls nur im Zusammenhang mit dem Fröja - Freya-Kult erklärt werden kann. Analog dazu ist auch *Hundshoved* - Hundshaupten - ein aufschlußreicher Name; denn wie bereits im Zusammenhang mit den deutschen "haupten" und den ihnen entsprechenden englischen "head" - Namen dargelegt wurde, kann an der Herkunft solcher Namen aus dem heidnisch-kultischen Bereich keinerlei Zweifel bestehen.

Dem mainfränkischen *Habbberg* entspricht ein mit diesem Geländennamen sprachlich und inhaltlich identischer *Haxebjerg*, ein markantes, bis zu 80 m aufragendes Bergmassiv nördlich von Ringsted. In der Nähe dieses Berges liegt der kleine Ort *Hestehave*. Da diese Bezeichnung "Hestehave" soviel bedeutet wie "Rößgarten" - vergleichbar dem Namen der Landeshauptstadt Baden-Württemberg: Stuttgart = Stutengarten am Neckar - so ist über das weibliche Zucht Pferd der inhaltliche Bezug zu dem erwähnten *Haxebjerg* in Dänemark, d.h. dem Berg der Schimmelfohlen oder gottgeweihten Jungpferde herzustellen. Diese Geländebezeichnung ist genauso wie der Halberg in Mainfranken ein aus heidnisch germanischer Zeit überlieferter "Schimmelfohlenberg" oder "Berg der Weißen Rösser", wie er im englischen "White Horse Hill" nahe dem Oberlauf der Themse vorhanden ist.

XI. Flurnamen in den Niederlanden und ihr Bezug zur germanischen Religion

1. Die Flurnamen

Auch im niederländischen Sprachraum sind verhältnismäßig zahlreiche Orts- und Flurnamen vorhanden, welche sich auf eine Furt durch ein Gewässer beziehen. Allerdings ist hier an die Stelle von -furt bzw. -ford häufig das Grundwort -drecht getreten, das dem lateinischen "traiectum" entlehnt ist und nicht mehr eine Stelle für das Durchqueren, sondern für das Überqueren eines Flusses näher bezeichnet.¹⁴⁸ Vermutlich fand dieser Wechsel des Grundwortes im 5. und 6. Jh. statt, als die Franken an strategisch wichtigen Flußübergängen einen Fährbetrieb einrichteten, der darin bestand, daß eine Prähme an einem langen Seil von einem Ufer zum anderen gezogen wurde. Außer diesen mit -drecht gebildeten Flurnamen gibt es auch Komposita mit -woord bzw. -woorde: Amersfoort bei Utrecht, Koeworden bei Drenthe, Zandvoort in Nordholland, Bredervoort und Bevervoorde in Gelderland, Sandfort in Limburg und Steenvoort in Nordbrabant.¹⁴⁹ Koeworden - Kuhfärten weist, ähnlich wie andere mit einem Tierbegriff zusammengesetzte Flurnamen, auf eine einstige heidnische Kultstätte hin. Kalendrecht - Katzenfurt und Geizendrecht - Geißelfurt beziehen sich auf Kultbrüche der Fruchtbarkeitsgöttin Frige-Freya, während Barendrecht - Bärenfurt im Sinne von "Zuchtbeefurt" an den Kult der männlichen Gottheit Fró-Freyr erinnert. Es hat nicht an Versuchen gefehlt, den Namen dieses Gottes auch für das niederländische Sprachgebiet nachzuweisen. Doch selbst ein so erfahrener Gelehrter wie Jan de Vries vermochte es nicht, die Herkunft der Flurnamen Franeker und Vroonloo einwandfrei von dem heidnischen Kult herzuleiten, obwohl die analoge Bildung zu theophoren Namen wie Frösaker in Schweden eine Interpretation des niederländischen Namens als "dem Fró geweihter Acker" logisch erscheinen läßt.¹⁵⁰ Es könnte nämlich auch ein Acker im Besitz des Feudalherren, der im Mittelalter ganz allgemein Fró, d.h. "der Herr" genannt wurde, gewesen sein. Dagegen ist der theophore Charakter bei einem Namen wie Woensdrecht - Wodansfurt so offensichtlich, daß er keiner weiteren etymologischen Erklärungen bedarf.¹⁵¹ Eine solche, dem germanischen Gott Wodan geweihte Furt ist in dem englischen Wodestford in mehreren Exemplaren eindeutig überliefert. Desgleichen steht auch der Name Wolvcsdrecht - Wolfsfurt in Beziehung zum heidnischen Kult, möglicherweise im Zusammenhang mit der Verehrung Wodans.

¹⁴⁸ Die niederländischen Flurnamen sind ausführlich erläutert bei Schönfeld, Markus: *Niederländische Flurnamen*, Amsterdam 1955, S. 160-169, 7. Dreht. - Vgl. hierzu auch die Kritik bei Schröder, Edward: *Deutsche Namenkunde*, Göttingen 1944, S. 309.

¹⁴⁹ Vries, Jan de: *Francker en Vroonloo*, Studien over *Germanische Mythologie*, Tijdschrift voor *Nederlandsche Taal en Letterkunde* 51 (1932), S. 97-121.

¹⁵¹ ...

104

105

XI. Furtnamen in den Niederlanden und ihr Bezug zur germanischen Religion

2. Ossendrecht, Zwijndrecht, Pendrecht und Haasberg - Ochsenfurt, Schweinfurt, Pferdefurt und Habberg in den Niederlanden

Das mythologische Prinzip des germanischen Fruchtbarkeitskultes, welches für Deutschland, Dänemark und England als nenngebend nachgewiesen werden konnte, hat auch in den Niederlanden in Furtnamen wie Ossendrecht, Zwijndrecht und Pendrecht seine unverwechselbaren Spuren hinterlassen. In Nordbrabant liegt an der Scheide Ossendrecht, das niederländische Ochsenfurt. Interessanterweise kommt in lateinischen Texten des Mittelalters auch die Bezeichnung Ochsenfurt als "vadium Ockenford" für einen Flußübergang in der Nähe von Alkmaar vor.¹⁵² Gegenüber Dorrecht an der Merwede liegt Zwijndrecht, das bereits im Jahre 1006 als Swindrecht - Schweinfurt schriftlich erwähnt ist.¹⁵³ Das im Bestimmungswort enthaltene *zwijs*, mittelniederländisch *swijn*, ist identisch mit altsächsisch, althochdeutsch und angelsächsisch *swin* - Schwein.¹⁵⁴ Trotz dieser eindeutigen Eymologie wird in der namenkundlichen Forschung der Niederlande der Bezug zu den jeweiligen Tiernamen strikt abgelehnt, und an ihrer Statt werden Merkmale des Geländes im Bestimmungswort dieser Furtnamen vermutet.¹⁵⁵ Da jedoch der Nachweis hierfür sehr hypothetisch ist und außerdem nicht ohne sprachwissenschaftliche Widersprüche vorgenommen werden kann, so argumentieren andere Gelehrte dafür, daß "man an einen Personennamen als erstes Glied bei Ossendrecht und Wolvesdrecht zu denken habe".¹⁵⁶ Das Furtnamepaar Barendrecht und Zwijndrecht, Eber- und Schweinfurt, in Südholland, hat seine exakte Parallele in Beerendrecht und Zwijndrecht in Flandern.

Pendrecht ist bereits im Jahre 1127 als Pagindrecht urkundlich belegt. Das Bestimmungswort dieses Furtnamens enthält *Pagin*, ein niederländisches Synonym für Pferd. Dieses Wort hat sich in den östlichen Niederlanden und im westlichen Niederdeutschland aus *Pyge*, einem Lehnwort aus dem lateinischen "equus paganus", dh. Bauernpferd, heraus entwickelt.¹⁵⁷ Außer den erwähnten Furtnamen gibt es in den Niederlanden und in Flandern auch eine Gruppe von Orts- und Geländennamen, die im Bestimmungswort ebenfalls die Bezeichnung eines Tieres enthalten. Roeselare und einige Namen in dieser Region bestätigen die bereits anderwärts gewonnene Erkenntnis, daß solche Namen selten isoliert vorkommen, sondern zumeist eine sog. Singsgruppe bilden, da sie zueinander in Beziehung stehen. Roeselare, bereits 822 als *Roslar* schriftlich belegt, ist eine "weide waroop paarden grazen" - eine Weide, worauf Pferde grasen.¹⁵⁸ Diese Robweide hat ihre analoge Ergänzung in Namen wie *Hazzelaar*, dh. Fohlenweide. Allein in Nordbrabant sind drei Orte mit dieser Bezeichnung vor-

2. Ossendrecht, Zwijndrecht, Pendrecht und Haasberg

handen, die übrigens auch in Westfalen vorkommt, z.B. *Hazzelaar* bei Emlichheim. Ihre inhaltliche Entsprechung hat diese "Pferdeweide" in zwei anderen Namen an der Grenze zwischen dem Gebiet von Roeselare und Moorslede: der Hoge Haasberg und der Nederhaeseberg sind nichts anderes als der "Hohe Haasberg" und der "Niederhaeseberg", zwei analoge Formen zu dem Großen und dem Kleinen Habberg in Unterfranken.¹⁵⁹ Eine Fur namens Haasweide ergänzt diese Geländennamen mit dem Bestimmungswort *Has*, dh. Fohlen, wie es bereits am Beispiel der Namen Habfurt am Main und Habberg aufgezeigt wurde.¹⁶⁰ Ein weiterer, aus dem Bereich der Tierhaltung hervorgegangener Furtname ist Zwijnsland, dh. Schweinsland, gleichfalls im Gebiet von Roeselare gelegen.¹⁶¹ Da Orts- bzw. Geländennamen mit dem Grundwort -lar bis in das frühe Mittelalter zurückreichen, so kann man davon ausgehen, daß auch *Rofflar* sowohl der Pferdezucht als auch dem heidnischen Fruchtbarkeitskult seinen Namen verdankt. Noch deutlicher zeigt sich der Zusammenhang mit dem germanischen Kult in den beiden Geländennamen Hoher und Niederer Haasberg.

Dergleichen Aspekte der germanischen Mythologie sind auch in den Niederlanden bislang nicht bekannt. Es wurde von der niederländischen Forschung zwar festgestellt, daß "in der Volksüberlieferung Pferd, Rind, Eber, Bock, Wolf und Hund als Wasserdämonen auftreten konnten",¹⁶² aber ein tieferer Zusammenhang mit dem durch den Aberglauben sublimierten heidnischen Kult der Germanen wurde bislang nicht erwogen. Die bei niederländischen Wissenschaftlern weitverbreitete Abneigung gegenüber eventuellen Namensteilen der heidnisch-germanischen Mythologie ist auch in folgendem Zitat von Schönfeld enthalten: "Meiner Ansicht nach existieren hier in den Niederlanden keine Gewässernamen, die mit dem Namen eines südgermanischen Gottes zusammenhängen; das einzige Wort, von dem man es vermutet hat, das zu einem Ortsnamen gewordene Hydronym Woensdrecht zeigt bei näherer Untersuchung, daß es den Namen des Gottes Wodan nicht als erstes Glied haben kann."¹⁶³

¹⁵² Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 38.

¹⁵³ Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 162.

¹⁵⁴ Wijk, N. van; Frank's Eymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, Tweede Druk, s. 154.

¹⁵⁵ Graeveninge 1912 (Nachdruck 1929), S. 838.

¹⁵⁶ Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 167.

¹⁵⁷ Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 132.

¹⁵⁸ Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 132.

¹⁵⁹ Denys, Désiré: a.a.O. S. 127, Nr. 1138. Vgl. die typisch volksetymologische Erklärung: "Der Haasberg macht einen Teil des Hügellandes südlich von Roeselare aus. Es ist die Hügelandschaft, wo einstmals Hasen hausten."

¹⁶⁰ Denys, Désiré: a.a.O. S. 128, Nr. 1141: Haasweide.

¹⁶¹ Denys, Désiré: a.a.O. S. 395, Nr. 4657: Zwijnsland.

¹⁶² Schönfeld, Markus: a.a.O. S. 131.